

Araştırma Makalesi
Research Article

Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Yıl: 2022 Cilt-Sayı: 15(1) ss: 60-86

Academic Review of Economics and Administrative Sciences
Year: 2022 Vol-Issue: 15(1) pp: 60-86

<http://dergipark.org/tr/pub/ohuiibf/>

ISSN: 2564-6931

DOI: 10.25287/ohuiibf.929412

Geliş Tarihi / Received: 28.04.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 04.06.2021

Yayın Tarihi / Published: 25.01.2022

SIYASAL HALKLA İLİŞKİLER FAALİYETLERİNDE DIŞ POLİTİKA: 1950-2018 YILLARI ARASINDAKİ HÜKÜMET PROGRAMLARI

K. Özkan ERTÜRK ¹
Elif ŞEŞEN ²
Şeyhmus DOĞAN ³

Öz

Bir siyasal partinin devlet yönetimini yani siyasal iktidarı elde etme amaçlı eylem ve etkinliklerine yön veren siyasal iletişim uzun dönemli bir süreçtir. Siyasal sistemin temel aktörleri olan siyasal partiler, yönetime talip olduklarında, iktidara geldiklerinde hangi konuları öne çıkaracaklarına ve bu konularda neler yapacaklarına dair bilgileri hükümet programları ile halka duyururlar. Geleceğe yönelik bir söz ya da vaat olarak hükümet programları aynı zamanda resmi birer belgedir. Ülkenin iç ve dış politikasını etkileyen ekonomik, toplumsal, kültürel, hukuksal ya da siyasal konular programların yön ve içeriğini etkiler. Bu bakımdan dış politik konular hükümet programlarının da başlıca gündem maddeleri arasında yer almaktadır. Bu çalışma, ülkemizde çok partili hayata geçilen 1950'den Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilen 2018 yılına kadarki hükümet programlarında öne çıkan bir başlık olarak dış politika konularına nasıl yer verildiğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu amaçla çalışmada, 1950-2018 yılları arasında kurulan toplam 31 hükümet programı, dış politikaya dair ifadeler yönünden içerik analizine tabi tutulmuştur. Analiz neticesinde ülke içinde ve dünya genelinde değişen konjonktürün hükümet programlarında ağırlık verilen konulara da yansıtıldığı görülmüştür. En fazla mesaj verilen alt başlık dünya ile ilişkiler, en az mesaj verilen alt başlık ise tarımdır.

Anahtar Kelime : Siyasal İletişim, Halkla İlişkiler, Dış Politika, Hükümet Programları.

Jel Sınıflandırması : Z00.

¹ Prof. Dr., Düzce Üniversitesi, Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Radyo, TV Sinema Bölümü, erturkozkan79@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0804-3470.

² Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, elifsesen@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8513-9647.

³ Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, seyhmusdogan@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5993-0363.

Atıf/Citation (APA6):

Ertürk, K. Ö., Şeşen, E., & Doğan, Ş. (2022). Siyasal halkla ilişkiler faaliyetlerinde dış politika: 1950-2018 yılları arasındaki hükümet programları. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 60-86. <http://doi.org/10.25287/ohuiibf.929412>.

FOREIGN POLICY IN POLITICAL PUBLIC RELATIONS ACTIVITIES: GOVERNMENT PROGRAMS BETWEEN 1950-2018

Abstract

Political communication is a long-term process that directs the actions and activities of a political party to achieve state power, that is, political power. Political parties, the main actors of the political system -when they aspire to the administration- announce to the public when they come to power, what issues they will put forward and what they will do about them via their government programs. Government programs as a promise or commitment for the future are also official documents. Economic, social, cultural, legal or political issues affecting the internal and external policies of the country influence the direction and content of the programs. From this point of view, foreign policy issues have been among the main agenda items of government programs. This study aims to reveal how foreign policy issues have been included as a prominent topic in government programs from 1950, when the multi-party system was adopted in our country, until 2018, when the Presidential Government System was adopted. For this purpose, totally 31 government programs that were established between 1950-2018 were subjected to content analysis in terms of foreign policy statements. As a result of the analysis, it has been seen that the changing conjuncture within the country and around the world is reflected in the issues that are emphasized in the government programs. The sub-headings with the highest number of messages are relations with the world, and the sub-headline with the lowest number of messages is agriculture.

Key Words : Political Communication, Public Relations, Foreign Policy, Government Programs.

Jel Classification : Z00.

GİRİŞ

Siyasal halkla ilişkiler, siyasal amaçlarla hedef kitleleri ile iletişim kurmak ya da hedef kitlelerini etkilemek için bir kişi ya da kurumun yürüttüğü iletişim yönetimi sürecidir (Strömback & Kioussis, 2011: 2). Bu tanım siyasal halkla ilişkilerin birkaç günlük ya da aylık bir seçim etkinliği değil, uzun dönemli bir eylemler dizisi ve uzun soluklu bir süreç olduğunun altını çizmektedir. Bu bakımdan siyasetin temel aktörlerinden biri olan siyasal partilerin açıkladıkları hükümet programları uzun dönemli bir eylem planı olarak siyasal halkla ilişkiler açısından önemli bir araçtır. Siyasal iletişim aktörlerinden olan hükümetler Aysel Aziz'e (2014: 20) göre bir ülkeyi yönetmek üzere seçimle iş başına gelmiş, geçici bir süre boyunca devletin yetkilerini kullanan ve siyasal partilerin devamı sayılabilecek birimlerdir.

Siyasal partiler; karar, eylem ve politikalarına hükümet programları ile bir çerçeve çizer ve yön verirler. Partiye oy veren seçmenler başta olmak üzere tüm vatandaşlara yönelik bir taahhüt olan hükümet programı, söz ve vaatlerin eyleme dönüşmesini sağlayan resmi bir araçtır. Bu bakımdan devletin yönetiminin dümenindeki hükümetin programlarında herhangi bir konuya ne kadar ve nasıl yer verdiği önem arz eder.

Hükümet programlarının içeriğine ülkenin iç ve dış politikasını etkileyen ekonomik, siyasal ve toplumsal dinamikler yön verir. Bu bakımdan dış politika, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bugüne hükümetlerin başta gelen gündem maddeleri arasında yer almış olup ülke içi politikaları da derinden etkilemiştir. Buradan hareketle Türkiye'de çok partili hayata geçilen 1950'li yıllardan itibaren hükümet programlarında öne çıkan bir başlık olarak dış politika konularına nasıl yer verildiğini ortaya koymayı hedefleyen bu çalışmada 1950-2018 yılları arasındaki 31 hükümet programı analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında öncelikle siyasal halkla ilişkiler ve uluslararası halkla ilişkilerin dış politika ile ilişkisine

değinilmiş olup daha sonra hükümet programlarında dış politikaya dair tema ve vurguların tespiti için nitel içerik analizi gerçekleştirilmiştir.

I. SİYASAL İLETİŞİM VE SİYASAL HALKLA İLİŞKİLER

İkisinin de temel amacı ikna etmek olduğundan siyaset ve iletişimin ortak yanı çok fazladır ve iki alanın birlikteliği siyasal iletişim kavramının doğmasını sağlamıştır. Siyasal iletişim, siyasetin iletişimle bütünleşmiş hali şeklinde ifade edilebilir, ancak Mahmut Oktay'a (2002: 25) göre iletişim, siyaset açısından yardımcı bir işlevdir ve çok önemli olsa da siyaset ile iletişim aynı anlama gelmez. Bu bakımdan iletişimin siyasetin öne çıkan bir boyutu olduğu söylenebilir.

Siyasal iletişim yeni icat edilmiş bir kavram olmamakla birlikte ne tanımı ne de sınırları üzerinde geniş bir uzlaşmanın varlığından söz edilebilir. Siyasal iletişim siyaset bilimcilerin gözünde "siyasal sistemlerin işleyişi" iken; iletişim bilimciler için ise "siyaset ve iletişim arasındaki ilişki, devlet adamlarının, gazetecilerin ve medya mensuplarının politik iletişimi"dir (Tokgöz, 2014: 76). Temsili demokrasinin gelişimine bağlı olarak siyasal iktidarı elde etmek isteyen başta siyasal partiler olmak üzere siyasal alandaki tüm aktörler, mevcut ve potansiyel seçmenlerin oyunu almak ve kamuoyunun desteğini kazanmak amacıyla çeşitli siyasal iletişim uygulama ve faaliyetlerinde bulunurlar. Bu faaliyetlerin her ne kadar uzun vadeli ve sürekli olması gerekse de seçim dönemleri öncesinde ve seçim sürecinde yoğunluğunun ve genişliğinin arttığını söylemek mümkündür.

Siyasi partilerin seçim dönemlerindeki çalışmaları siyasal iletişim denildiğinde, çoğunlukla akla ilk gelen şey olmaktadır. Cengiz Anık (2016: 2) da siyasal iletişim adına yapılan çok sayıda çalışmanın siyasi partilerin seçim kampanyalarındaki dokümanları toplamaktan ibaret olduğuna dikkat çekerek bu durumun da siyasal iletişimin seçim kampanyalarından ibaret bir faaliyet olarak anlaşılmasına ve kabul edilmesine yol açtığını dile getirmektedir. Bu çerçevede siyasal iletişimi akademik bir disiplin olarak konumlandırmak için mesai harcanan alanların çeşitlenmesi ve farklı araştırma sorun ve konularının ele alınması gerekmektedir. Esasen siyasal iletişim çok daha geniş bir alanı ifade etmektedir. Jacques Gerstlé (1992: 9-10) siyasal iletişim kavramının çok boyutlu bir yapıda ve bir miktar da bulanık olduğunu belirtmektedir. Zira paylaşmak ve nakletmek anlamlarında kullanılan Latince "communis" kelimesinden türetilmiş bir kavram olan iletişim, zamanla pek çok anlamı içinde barındırır hale gelmiştir (Oskay, 1993: 12). Aynı şekilde siyaset de toplumsal olan hemen her şeyle ilişkili bir kavramdır. Bu da doğal olarak siyasal iletişim kavramını belirsiz kılabilmektedir.

Politik aktörlerin sözleri ve faaliyetlerinin medya kanalıyla aktarılmasından gündemdeki bir konu ile ilgili tartışmalara, oy vermeden politik bir mesajı paylaşmaya kadar politika ile ilişkili tüm iletişim biçimlerini kapsayan siyasal iletişimi "tüm siyasal süreçleri içeren kapsamlı bir iletişim biçimi" (İnal, 1999, s. 98) olarak tarif etmek mümkündür. Profesyonel anlamda ABD'de İkinci Dünya Savaşı'nı müteakip gelişen siyasal iletişim (Topuz, 1991: 41) bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişimlerle paralel olarak hızlıca tüm dünyaya yayılmıştır. Siyasal iletişim, siyasal aktörlerin belli ideolojik amaçlarını belli grup ve kitlelere kabul ettirmek ve gerektiğinde eyleme dönüştürmek üzere çeşitli iletişim tür ve tekniklerini kullanmaları (Aziz, 2014: 3) olarak da tanımlanabilir. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere siyasal iletişim kavramına farklı açılardan yaklaşılmaktadır, ancak söz konusu tanımların ortak noktası özellikle temsili demokrasi ile siyasal iletişimin yakından ilişkili olduğudur. Aynı şekilde, altı çizilen bir başka nokta ise siyasal iletişimin temelinde ikna ve inandırmanın bulunduğuudur. Ayrıca siyasal iletişim propaganda, halkla ilişkiler, reklam, pazarlama, psikoloji ve sosyoloji gibi pek çok alanın kavşak noktasında yer alır.

Temsili demokrasinin en önemli bileşenlerinden biri olan seçimler, politik aktörlerin seçmenleri ile iletişim ihtiyacının da arttığı dönemlerdir. Birbirinden bağımsız organize bütünlükler olan her türlü örgütsel

yapı içerisinde kendine uygulama alanı bulabilen halkla ilişkiler bu süreçte öne çıkan bir etkinlik olup siyasal iletişim yönetimi sürecinin en önemli uygulama alanlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bir yönetim fonksiyonu olarak halkla ilişkiler uygulamaları ekonomiden, siyasete, çevre politikalarından, sosyal politikalara, uluslararası ilişkilerden kriz durumlarına uzanan geniş bir alanda etkili sonuçlar yaratan bir alandır. Modern halkla ilişkilerin kurucusu olarak kabul edilen Edward Bernays'a (1923: 14) göre bir halkla ilişkiler uygulayıcısı hedef kitlesini günlük yaşamında her nerede olursa olsun onların aktivitelerini doğrudan ve denetimle etkileyen kişidir. Bu tanıma göre halkla ilişkiler uygulamalarının amacı, hedef kitle(leri) ile organizasyon arasında ortak bir anlayış ve uyum sağlamaktır. Çalışma konusuyla ilgili tanımlara göre halkla ilişkiler; "bir organizasyon ile kamusu arasındaki ilişki yönetimidir" (Grunig & Hunt, 1984: 6) ve ayrıca "bir organizasyon ve kamularının başarı ve başarısızlığına bağlı olarak aralarında karşılıklı faydaya dayanan ilişki kuran ve devam ettiren yönetim fonksiyonudur" (Cutlip, Center & Broom, 2006: 6). Temel amacı bir kurum/kuruluşun iç ve dış çevresindeki kişi, grup ya da topluluklar ile iyi niyete dayanan bağlar kurmak olan halkla ilişkiler açısından hedef kitlelere doğru araçlar ile doğru mesajların iletilmesi hayati önem arz eder.

Siyasal halkla ilişkiler, siyasal iletişim ve halkla ilişkilerin kesişimindeki bir alt küme olarak farklı coğrafyalarda farklı rejimlerle yönetilen ülkelerde, yerel, bölgesel ve ulusal politik arenada halkla ilişkiler uygulamalarına daha fazla önem ve yer verilmeye başlanmasıyla ortaya çıkmıştır. 20. yüzyıl başından itibaren kendine daha geniş bir uygulama alanı bulan siyasal iletişim, siyasal halkla ilişkilerin de gelişmesine ön ayak olmuştur. Siyasal halkla ilişkilerin en güçlü ve en ayırt edici yönünün siyasal iletişimin en doğrudan ve dolaysız tarafını oluşturmasından doğan saygınlık olduğunu belirten Zübeyde Süllü (2010: 217), belki de bu sebeple siyasal halkla ilişkilerin kitleler üzerinde daha etkili olduğunu ifade etmektedir.

Siyasal halkla ilişkiler, siyasal partilerin ve adayların reklam ve pazarlama odaklı siyasal iletişim anlayışına modern halkla ilişkiler anlayışının kazandırılmasını öngörmektedir. Önceki yıllarda siyasal partilerin ve adayların reklam ya da pazarlamadan ibaret olan siyasal iletişim anlayışında, siyasal halkla ilişkilerin misyonu görmezden gelinse de bugün önemi anlaşılmış bir biçimde reklam ve pazarlama ile bütünleşik görev alan bir süreç haline gelmiştir. Çünkü halkla ilişkilerin geçirdiği evrim ve gelişim sonunda, halkla ilişkilerin kapsam alanı genişlemiş ve yeni pek çok etkinlik ve fonksiyonlar ortaya çıkmıştır (Avcı, 2015: 184; Bozkurt, 2007: 117). Bu anlamda halkla ilişkiler, kendi içinde yeni fonksiyonel açılımlar yapmakta ve yeni çalışma alanlarıyla uyumlu, disiplinler arasında teorik ve pratik anlamda bilgi ve taktik alışverişinde bulunabilmektedir. Zaman içerisinde halkla ilişkiler de evrimleşerek yoluna devam etmektedir ve artık halkla ilişkiler yeni kavram ve uygulama alanlarıyla sınırlarını zorlayan, adeta kabına sığmayan bir alan olarak algılanmaktadır.

Siyasal iktidarların, kendi hâkim konumlarını meşrulaştırmak için yönetilenlerin rızasına ihtiyaç duymaya başlaması halkla ilişkilerin ortaya çıkması ve yayılmasında etkili olan nedenlerden biridir (Hasdemir, 2007: 57). Bu amaçla başvurulan yöntemleri propaganda yapma, siyasal reklam yapma, yüz yüze görüşmeler, kamuoyu oluşturma ve yönlendirme, toplumsal algı oluşturma ve yönetme, siyasal iletişim tekniklerini kullanma, pazarlama tekniklerinden yararlanarak bütünsel siyasal iletişim stratejileri oluşturma şeklinde sıralamak mümkündür. Bütün bu uygulamaların kendi disiplinler durumlarından kaynaklanan bir alanı kontrol altına alıp o alana müdahale edip, yönetemedikleri eksik bir yan vardır. Bu eksiklik de ancak siyasal halkla ilişkiler ile giderilmektedir. Siyasal halkla ilişkilerde, halkla ilişkilerin tecrübe ve bilimsel birikimleri siyasal alandaki aday ve organizasyonların faydalarına sunulması ve siyasal alanın kendine özgü kurallarını da kullanarak yeni bir disiplin oluşturulması amaçlanmaktadır (Avcı, 2015: 185-186).

Siyasal halkla ilişkileri bir stratejik halkla ilişkiler uygulaması olarak düşünmek gerekmektedir. Çünkü stratejik halkla ilişkiler operasyonları, birçok farklı alanda ve yönetim çalışmalarında varlığını göstermektedir. Halkla ilişkiler yönetimi kimi zaman bu alanlardan bir veya birkaçıyla sınırlı gibi görünmekte veya bu yeni yönetim biçimlerine verilen adlandırmalar halkla ilişkiler yönetimini ifade etmek için kullanılmaktadır. Oysaki stratejik halkla ilişkiler, tüm bu operasyonların sistemli bir şekilde

yönetilmesini içeren bütünlük bir süreçten oluşmaktadır. Politik aktörler açısından hedeflere ulaşmak için siyasal iletişim ile halkla ilişkilerin entegre edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaç aynı zamanda bir politik iletişim uzmanlığı olarak halkla ilişkilerin diğer iletişim çabalarından ve diğer alanlardaki halkla ilişkiler etkinliklerinden daha farklı biçimde değerlendirilmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur (Kamanlıoğlu & Göztaş, 2010: 98). Siyasal halkla ilişkiler içeride ve dışarıda, her türlü siyasal sonuçlar için ilişki kuran, müzakere eden ve sürdüren bilimsel bir çalışma ve maksatlı stratejik iletişim yönetimidir (Martinelli, 2011: 35). Siyasal halkla ilişkilerin temel amaçları; siyasal iletişim yönetiminin stratejilerini belirlemek, medya ve enformasyon süreçlerini tasarlamak, olumsuzlukları ve beklenmedik durumları en aza indirecek reaktif-proaktif iletişimsel taktikleri planlamak ve maksimum tanıtımın yapılmasını sağlamak olarak sıralanabilir.

Siyasal halkla ilişkiler kavramının tanımı ve kapsamı değerlendirildiğinde; siyasal halkla ilişkilerin tıpkı halkla ilişkilerin bünyesinde taşıdığı medya yönetimi, imaj ve itibar oluşturma ve yönetme ile enformasyon yönetimi gibi temel alanları konu edindiği görülmektedir. Ek olarak, siyasal halkla ilişkiler; diplomasi, karşı gruplarla ilişki kurma, sürdürme ve ulusal ve uluslararası çıkarları gözetme, tarafsızlık, kamusal enformasyon akışını değerlendirme ve yönetme, siyasal bağlamda özellikle seçim kampanyalarında sınırları genişleyen bütünlük bir iletişim yönetimi de gerektirmektedir.

Siyasal iletişim faaliyetleri sürekli olarak halkla ilişkiler uygulamaları ile etkileşim halindedir. Siyasette halkla ilişkiler; politikacının halkla, örgütlerle, sivil toplum kuruluşlarıyla, ulusal ve uluslararası paydaşlarla karşılıklı güven üzerinde yükselen bağlar kurma, ilgili tarafları sürekli bilgilendirerek olası sorunların (sosyal, kültürel, siyasal, ekonomik, askeri) çözümü için uygun bir ortam hazırlamasına yardımcı olmaktadır.

II. ULUSLARARASI HALKLA İLİŞKİLER VE DIŞ POLİTİKA

Halkla ilişkiler, hedef aldığı kitleler için farklı yöntemler izleyerek, farklı mecralar kullanarak, bu kitlelerin ilgilerine, algılarına, kültürlerine ve kararlarına seslenmeye/etki etmeye çabalamaktadır. Farklı toplumlarda farklı kültürlere ulaşmaya çalışmak amacıyla, uluslarla ilişki kurma bağlamında halkla ilişkiler yöntem ve stratejilerinin kullanılması, uluslararası ilişkiler ve halkla ilişkilerin bulunduğu bir alanı oluşturmaktadır.

Uluslararası ilişkiler ve halkla ilişkiler birçok ortak zemini paylaşmaktadır. Halkla ilişkiler, bir kurumun itibarının yapılandırılması, korunması amacıyla hedef kitleleriyle karşılıklı anlayış zemininde bir iletişim ortamı sağlamak üzere yapılan çalışmaları içermektedir. Bu kapsamda da kurumsal kimlik öğelerinin yerleşimi, medya ile ilişkiler, algı yönetimi, stratejik iletişim gibi bir dizi fonksiyonu yerine getirmektedir. Amaç, iç ve dış tüm hedef kitleleri etkilemek ve onlarda kurum lehine bir algı, tutum ve dolayısıyla davranış değişikliği yaratmaktır. Devletler de kurum/kuruluşlara benzer şekilde hedef gruplarını diplomatik, siyasal, ekonomik, askeri, sosyokültürel alanlarda benzer yöntemlerle etkilemeye çalışmaktadırlar. Uluslararası halkla ilişkiler, uluslararası iletişim etkinliği olarak, uluslararası sistemin aktörleri olan devletler, devletlerarası örgütler, uluslararası sivil toplum örgütleri, çok uluslu şirketler ve yurttaşlar arasında üretilen ve sürdürülen enformasyon ve bilgi akışının sağlandığı bir yapıdır. Uluslararası iletişim, tarih boyunca farklı aktörler arasında ve farklı etkileşim biçimlerinde kendini göstermiştir. Uluslararası aktörler, farklı tarihsel dönemlerde, dönemin olanak sağladığı araçlarla iletişim kurmuş ve varlıklarını bu iletişim ile anlamlandırarak, uluslararası sistemde konumlanmışlardır (Gözüm, 2018: 19).

Jacque L'Etang (2002: 55) uluslararası halkla ilişkileri kamu diplomasisi bağlamında; devletlerarası ilişkilerde, resmi belgeler göndermek yoluyla devletlerin algıları/imajları hakkında fikir uyandırmaya çalıştıkları geleneksel diplomasiden çok, hükümetlerin dış politikadaki kararlarını biçimlendirmek amacıyla

kamuoyunu etkilemeleri şeklinde tanımlanmaktadır. Benno Signitzer ve Timothy Coombs'a (1992: 139-140) göre de geleneksel diplomasiye kıyasla bir anlamda uluslararası halkla ilişkileri de kapsayan kamu diplomasisinde politikacılar kitle iletişim araçlarını daha yoğun kullanmaya çalışmaktadırlar. Böylece dış politikanın kitle iletişim araçlarına uyarlanmasıyla politikacılar da halkla ilişkilerin fikirlerini gittikçe kabullenmiş olmaktadır. Uluslararası halkla ilişkiler dış politika ekseninde; ülkeler arasında, devlet politikalarının devamlılığı için, uzun süreli politik ilişkiler kurma ve geliştirme, ülke çıkarları doğrultusunda karar alınmasını sağlama ve uluslararası ve kültürlerarası iletişim faaliyetleri yürüten çeşitli kişiler, gruplar ve/veya organizasyonlarla iletişim ve işbirliğinin inşası ve koordinasyonunu sağlanması amaçlarına odaklanılmaktadır.

Uluslararası halkla ilişkiler, bir hükümetin, çok uluslu bir örgütün, ulus aşırı ya da uluslararası bir kuruluşun, hedef ülkedeki etkinlikler ve çıkarları için olumlu bir çevre yaratma amacını benimseyen ve örgütün o ülkedeki ev sahibi halkın çıkarlarına zarar vermeyerek politika ve iş amaçlarına ulaşmasını kolaylaştıran planlı iletişim aktiviteleridir (Tench & Yeomans, 2006: 115).

Uluslararası halkla ilişkileri bir devletin tanıtımı olarak açıklayan Metin Kazancı'ya (2007: 138) göre halkla ilişkilerin kapsamı içinde tanıtım; bir ülkenin yurt dışındaki imajını geliştirmek ve gerçekleştirmek için büyük oranda devlet tarafından amaçlanan çıkar amaçlı bilginin, planlı ve sürekli bir biçimde dış dünyaya yayılması anlamına gelmektedir. Uluslararası halkla ilişkiler alanında kapsam ve uygulama açısından kabul gören bir yaklaşım ve uluslararası ilişkileri halkla ilişkiler kapsamında analiz etmeyi mümkün kılan tanımlardan birini yapan Hugh Culbertson'a (2009: 2) göre uluslararası halkla ilişkiler halkla ilişkiler uygulamasına uluslararası ve kültürlerarası biçimde yaklaşmakta ve uluslararası örgütler (Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, IMF gibi), hükümetler arası ilişkiler (diplomatik tanınma, işbirliği oluşturma, ambargo gibi), ulus aşırı ekonomik işler (yatırım ve ulus aşırı şirketlerin finans yönetimi gibi) ve farklı ulusların vatandaşları arasındaki ilişkileri kapsamaktadır. Dolayısıyla Culbertson'un, uluslararası halkla ilişkiler kapsamında özellikle dış politika eksenli hükümetler arası ilişkilere, ulus aşırı ekonomik ilişkilere ve uluslararası örgütlerle olan ilişkilere vurgu yaptığı görülmektedir. Bu doğrultuda, hükümetler tarafından dış politika amaçlarına yarar sağlamak amacıyla, hem diğer devletler hem de uluslararası kamuoyunda, istenilen algılamayı yaratmak ve çatışmaları çözmek uluslararası halkla ilişkilerin temel amaçları olarak nitelendirilebilir. Dış politikada uluslararası halkla ilişkiler; hükümetlerin-devletlerin, kendi amaç ve çıkarları doğrultusunda konum alıp, negatif ya da nötr görüş/tavır sahibi devlet yönetimlerinin ve hükümetlerin pozitif tarafa çekilmesine ve uluslararası kamuoyu oluşturmalarına ve yönetmelerine olanak sağlayan bir araçtır (Sancar, 2012: 51).

Uluslararası halkla ilişkileri amaç ve kapsam bakımından değerlendirirken kültürlerarasılığa vurgu yapan Patricia Curtin ve Kenn Gaither'e (2007: 20) göre de devletlerin dış politikaları gereği uluslararası kamuoyunu yönetirken hedef kitlelerini dikkate alma, anlama, dinleme ve onlarla konuşmalarını sağlayan araç uluslararası halkla ilişkilerdir. O halde, uluslararası halkla ilişkiler, halkla ilişkilere kültürlerarası bağlamla yaklaşmalıdır. Uluslararası iletişimin ya da kültürlerarası bağlamın ayrılmaz bir parçası olarak halkla ilişkiler uygulaması, uluslararası örgütler (Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası vs.), hükümetler arası ilişkiler (diplomatik tanınma, antlaşma vs.) ulus aşırı ekonomik faaliyetler (yatırım işlemleri, çokuluslu şirketlerin finans işleri) ve farklı ulusların vatandaşları arasındaki etkileşimler (turizm, spor, sanat, tiyatro ve sinema) gibi en az dört farklı alanı kapsamaktadır. Bu alanlar değerlendirildiğinde; siyasi, ekonomik, kültürel ve turizm başlıkları ön plana çıkmaktadır. Bu alanlara sosyal amaçlı, örneğin Dünya Sağlık Örgütü (WHO) gibi, eğitim ve bilim odaklı organizasyon ve aksiyonlar ile askeri ve güvenlik amaçlı dönemlik müttefiklikler ya da NATO gibi kurum ve başlıklar da eklenebilir.

Uluslararası ilişkilerde, yerleşmiş ve katılaştırmış algıları değiştirmek, tersine çevirmek kolay değildir. Özellikle ulusların, ülkelerin diğer devletler ve dış toplumlar nezdindeki algılarını değiştirmek daha uzun soluklu, komplike ve istikrarlı bir iletişim sürecini gerektirmektedir. Robert Wakefield'e (2008: 142) göre "uluslararası halkla ilişkiler faaliyetleri; coğrafi, dilsel, kültürel olarak farklı toplumlara yapılan

faaliyetlerdir. Uluslararası halkla ilişkiler diğer tüm halkla ilişkiler alanları içinde yönetimi en zor olandır. Ayrıca diğer halkla ilişkiler alanlarından daha kompleks, daha riskli ve sonuçları tahmin edilemezdir". Bu doğrultuda, devlet ve devlete bağlı organizasyonlar ve sivil toplum kuruluşlarında alınan ortak kararlar belirlenen stratejiler doğrultusunda eşgüdümlü çalışması, bütünsel bir algı değişimi yaratabilir ve ulusal itibarı uluslararası alanda pozitif yönde şekillendirebilir.

Devletler, kurumlar ve bireyler arasındaki iletişim ve ilişki çapının hızla genişlediği günümüzde, uluslararası halkla ilişkilerin dış politikadaki uygulamalarının; hükümetler arası ilişkiler, küresel ekonomik ilişkiler ve uluslararası örgütlerle olan ilişkiler alanlarında; ancak kültürlerarasılık boyutunun atlanmadan, uygulanabilirliği ve verimliliği söz konusudur. Bu yönde istenilen algı ve itibarın oluşturulması, işbirliği geliştirilmesi ve çatışmaların önlenmesi için baskı, manipülasyon ve şiddet yolu/dili değil, daha çok halkla ilişkiler odaklı kültürlerarası ve uluslararası stratejik iletişime dayanan müzakere ve uzlaşma yaklaşımının ön planda olması gerekmektedir.

III. YÖNTEM

Bu çalışmada, ülkemizde çok partili sistemin başladığı 1950 yılı ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçilen 2018 yılı arasındaki toplam 31 hükümet programı dış politika konularına dair ifadeler yönünden incelenmiştir. İncelenen dönemin oldukça uzun bir süreyi kapsaması nedeniyle kendi içinde sınıflandırma ve dönemleştirmeye gidilmiştir. Bu kapsamda hükümetler Başbakanları ya da partilerin isimleri ile adlandırılmıştır. 24., 25. ve 44. Partilerüstü Askeri Hükümetler; 12 Mart ara rejimi döneminde kurulan 35., 36. ve 37. Hükümetler; 38. Geçici Hükümet; güven oyu alamayan 40. ve 51. Hükümetler; programında dış politikaya dair bölüm bulunmayan 29., 39., 41., 43. ve 57. Hükümetler; seçim hükümetleri olan 56. ve 63. Hükümetler ve ayrıca 24 Haziran 2018 tarihinden sonra Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçişle kurulan 66. Hükümet'in de bir hükümet programı olmadığı için çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Çalışma kapsamında programları incelenen hükümetler:

1. *Menderes Hükümetleri*: 22 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960 tarihleri arasında Demokrat Partili (DP) Adnan Menderes'in Başbakanlığında 5 hükümet (19., 20., 21., 22. ve 23. Hükümetler) kurulmuş olup çalışmada Menderes Hükümetleri olarak anılmaktadırlar.
2. *İnönü Hükümetleri*: 20 Kasım 1961-20 Şubat 1965 tarihleri arasında çeşitli partilerin koalisyonu ile Cumhuriyet Halk Partisi'nden (CHP) İsmet İnönü'nün Başbakanlığında 3 hükümet (26., 27. ve 28. Hükümetler) kurulmuş olup çalışmada İnönü Hükümetleri olarak anılmaktadırlar.
3. *Demirel Hükümetleri*: 27 Ekim 1965-26 Mart 1971 tarihleri arasında Adalet Partili (AP) Süleyman Demirel'in Başbakanlığında 3 hükümet (30., 31. ve 32. Hükümetler) kurulmuş olup çalışmada Demirel Hükümetleri olarak anılmaktadırlar.
4. *Erim Hükümetleri*: 26 Mart 1971-22 Mart 1972 tarihleri arasında Nihat Erim Başbakanlığında kurulan 2 hükümet (33. ve 34. Hükümetler) çalışmada Erim Hükümetleri olarak anılmaktadır.
5. *Ecevit Hükümeti*: 05 Ocak 1978-12 Kasım 1979 tarihleri arasında CHP'li Bülent Ecevit'in Başbakanlığında kurulan 42. Hükümet, çalışmada Ecevit Hükümeti olarak anılmaktadır.
6. *ANAP Hükümetleri*: 13 Aralık 1983-20 Kasım 1991 tarihleri arasında Anavatan Partisi'nden (ANAP) Turgut Özal, Yıldırım Akbulut ve Mesut Yılmaz'ın Başbakanlık yaptığı 4 hükümet (45., 46., 47. ve 48. Hükümetler) kurulmuş olup çalışmada ANAP Hükümetleri olarak anılmaktadırlar.

7. *DYP Koalisyon Hükümetleri*: 20 Kasım 1991-06 Mart 1996 tarihleri arasında Doğru Yol Partisi'nden (DYP) Süleyman Demirel ve Tansu Çiller'in Başbakanlık yaptığı 3 hükümet (49., 50. ve 52. Hükümetler) kurulmuş olup çalışmada DYP Koalisyon Hükümetleri olarak anılmaktadırlar.

8. *ANAP Koalisyon Hükümetleri*: 06 Mart 1996-28 Haziran 1996 ile 30 Haziran 1997-11 Ocak 1999 tarihleri arasında ANAP'lı Mesut Yılmaz'ın Başbakanlığında kurulan 2 hükümet (53. ve 55. Hükümetler) çalışmada ANAP Koalisyon Hükümetleri olarak anılmaktadır.

9. *Erbakan Hükümeti*: 28 Haziran 1996-30 Mart 1997 tarihleri arasında Refah Partisi (RP) ve DYP koalisyonu ile Necmettin Erbakan'ın Başbakanlığında kurulan 54. Hükümet, çalışmada Erbakan Hükümeti olarak anılmaktadır.

10. *AK Parti Hükümetleri*: 18 Kasım 2002-09 Temmuz 2018 tarihleri arasında Adalet ve Kalkınma Partisi'nden (AK Parti) Abdullah Gül, Recep Tayyip Erdoğan, Ahmet Davutoğlu ve Binali Yıldırım'ın farklı sürelerde Başbakanlık yaptığı 7 hükümet (58., 59., 60., 61., 62., 64. ve 65. Hükümetler) kurulmuş olup çalışmada AK Parti Hükümetleri olarak anılmaktadırlar.

Hükümet programı, güvenoyu alması halinde hükümetin gerçekleştirmeyi planladığı icraatları içeren ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde sunulan bir metin niteliği taşımaktadır. Temsili demokrasilerde hükümetler kurulduktan sonra ülke yönetiminde izleyecekleri yol haritası niteliğindeki hükümet programlarını açıklarlar. Her ne kadar oldukça hacimli olan hükümet programlarının tamamı vatandaşlarca okunmasa da hükümetin planladığı icraatları halka açıkladığı belgeler olmaları bakımından önem taşırlar. Parlamentoda güvenoyu almak için ve sonrasında da hükümetin çeşitli karar ve icraatlarına dayanak olarak kamuoyuna açıklanan hükümet programları, seçim beyannameleri ile birlikte hem halkın hükümetin çeşitli konulardaki politikaları hakkında bilgi ve fikir sahibi olmasına hem de vatandaşların seçimler neticesinde göreve gelen hükümetlerin karar, uygulama ve icraatlarını değerlendirebilmesine katkıda bulunmaktadır (Naurin, 2011).

Kesin bir tarihlendirme yapılamamakla beraber hükümet programlarının parlamenter rejime geçişle başladığı ve temelini parti programları olduğu söylenebilir. Çünkü parti programları, partilerin iktidara gelmeleri halinde uygulayacakları ilkelerin habercisi ve ön taslağıdır. Temsili demokrasilerin yerleştiği 19. yüzyılda ilk siyasi partiler de ortaya çıkmış ve günümüzdeki anlamıyla ilk siyasi partiler aynı dönemde ABD'de kurulmuştur (Eroğul, 2012: 374). Bu bakımdan ilk parti ve dolayısıyla hükümet programlarının da bu dönemde yapılmış olduğu söylenebilir. Türkiye'de ise siyasal hayatımızın ilk partilerinden biri olan Teşebbüs-i Şahsi'nin 10 maddeden müteşekkil 27 Temmuz 1906 tarihli parti programı (Tural, 2004) ilk örnek olarak değerlendirilebilir. Cumhuriyet döneminde ise Halk Fırkası'nın "9 Umde" olarak bilinen 1923 tarihli programı sayılabilir.

Literatürde hükümet programları üzerine çok fazla çalışma bulunmamakla beraber kamu yönetimi reformlarına dair Mustafa Lamba'nın (2014) çalışması, çevre politikalarına dair Sevcan Güleç Solak ve İpek Sürmeli'nin (2014) çalışması, yerleşmeye dair Erkan Arslan, Fatih Gürses ve Ömer Nabi Baykal'ın (2015) çalışması ile kamu yönetiminde değişime dair Naci Karkın ve Mısra Cigeroğlu Öztepe'nin (2017) çalışması sayılabilir.

Hükümet programlarında dış politika konularında verilen mesajların hangi alt başlıklar altında yoğunlaştığı ve bu mesajların dilinin nasıl olduğunun ortaya konulmasını amaçlayan bu çalışmada, programların, belirlenen başlıklara dair bilgi/ifade içerip içermediği ile ifade ve söylemlerde yıllar içinde bir değişim olup olmadığına bakılmıştır. Çalışma kapsamında "Hükümet programlarında dış politikaya dair hangi konulara yer verilmiştir?" ve "Hükümet programlarında dış politika konularına hangi temalar çerçevesinde yer verilmiştir?" sorularına cevap aranmıştır.

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen hükümet programlarının ilk okumasında dış politika ile ilgili bölümler tespit edilmiş ve temel kategorilere ayrılmıştır. Programlardaki ülkenin dış politikasına dair

söylem ve ifadeler dünya ile ilişkiler, komşular ile ilişkiler, askerî ve güvenlik, eğitim ve kültür, ekonomi ve ticaret, enerji, hukuk, sağlık ve çevre, sanayi ve teknoloji, sosyal politika, tarım ve turizm olmak üzere toplam 12 başlık ekseninde içerik analizine tabi tutulmuştur. Açık ya da görünen mesajların “nesnel, sistematik ve nicel olarak ortaya konulmasını hedefleyen” bir araştırma yöntemi (Berelson, 1952: 18) olan içerik analizi, temel olarak farklı metinlerin iletişimsel içeriğini inceler (Fiske, 1996: 23). Analize kolaylık sağlaması açısından alt başlıklandırmaya gidilmiş olup birden fazla başlık altında incelenebilecek ifadelerin bir kez sayılmasına dikkat edilmiştir. İçerik analizi iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı yapılmış olup farklı başlıklar altında değerlendirilen ifadeler yeniden incelenerek ortak bir karara varılmıştır.

Aynı kişi ya da parti tarafından kurulan müteakip programlarda aynı ya da benzer ifadeler tekrar edilebilmektedir. Bu gibi durumlarda ifade sayılarak tabloda gösterilmiş ancak nitel analizde ifadeye yer verilmemiştir. Çalışma kapsamında ön okuma sonucunda, başlıklar mümkün olduğunca geniş kapsamlı bir şekilde belirlenmiş olmakla birlikte çalışmanın çok uzun bir zaman dilimini kapsamaması nedeniyle dış politika ile ilgili tüm olay, olgu ve konulara yer verilememiştir. Dolayısıyla çalışmanın başta gelen sınırlılığı kapsam ve örneklemdir. Bir başka eksiklik de çalışmanın kapsamının dış politik konulara dair genel bir resim sunma amacıyla sınırlandırılmış olması ve herhangi bir karşılaştırma içermemesidir. Son olarak bu çalışma, çok partili dönemin hükümet programlarındaki yazılı beyan ve ifadeler üzerinden yapılan nitel bir içerik analizidir. Hükümet programları hükümetlerin harfiyen uyguladıkları ya da uygulamak zorunda oldukları metinler olmadığından programda yer alan bir başlığa dair taahhütten daha sonra vazgeçilebilir. Dolayısıyla bu çalışma, incelenen alanlarda hükümetin söylem veya vaatlerinin savunulması veya reddedilmesi, başarı ya da başarısızlığının değerlendirilmesi amacını taşımamaktadır.

IV. HÜKÜMET PROGRAMLARININ ANALİZİ

Çalışma kapsamında, 1950-2018 yılları arasında sunulan toplam 31 hükümet programındaki dış politikaya dair ifadeler toplam 12 başlık altında analiz edilmiştir. Tablo 1’de yöntem bölümünde bahsedilen sınıflandırma kapsamındaki toplam 10 dönemin hükümet programı için farklı bir sütun ayrılmış olup sütunlarda (+) işareti o alt başlıkla ilgili olumlu ifadeye, (-) işareti olumsuz ifadeye ve “N” harfi de nötr ifadeye karşılık gelmektedir. İfadede “sürdüreceğiz, çaba sarf edeceğiz, çalışacağız” gibi bir kurum/kuruluş, hükümet ya da ülke tarafından yapılacak bir eylem veya faaliyetten bahsediliyorsa olumlu ifade; “yeterli değildir, mümkün değildir, başarı sağlanamamıştır” gibi geçmiş ya da mevcut durumla ilgili bir eleştiri içeriyorsa olumsuz ifade olarak kabul edilmiş, bunların dışında kalan “istikrar için barış önemlidir” ya da “çevre ve güvenlik dış politikada öne çıkmıştır” gibi genel ifadeler nötr olarak kodlanmıştır.

VI.I. Dış Politikada Dünya ile İlişkiler

Ülkemizde çok partili hayatın ilk hükümeti olan 19. Hükümet’in ardından 1960 yılına kadar Adnan Menderes’in Başbakanlığında toplam 5 hükümet kurulmuştur. Daha çok ülke içi konular üzerinde durulan 19. Hükümet Programı’nda (1950) hükümet tarafından izlenen barışçı dış siyasetin ABD tarafından Truman doktrini ve Marshall yardımıyla desteklendiğinden bahsedilerek dış siyasetteki temel hedeflerden birinin “büyük dostumuz Birleşik Amerika ile ve büyük müttefiklerimiz İngiltere ve Fransa ile siyasi, iktisadi kültürel münasebetlerimizi, samimiyet ve anlayış havası içinde her gün daha kuvvetlendirmek” olduğu ifade edilmektedir. Hükümetin bu ülkeler ile ilişkilerin geliştirilmesi yönündeki istek ve kararlılığı sonraki hükümet programlarında da dile getirilmektedir. 22. Hükümet Programı’nda (1955) Türkiye’nin Arap camiası içindeki rolünün güçlendirileceği ve ayrıca Balkan Paktı ile Bağdat Anlaşması’nın gereklerinin yerine getirilmesi için de çalışılmaya devam edileceği vurgulanmaktadır.

1961-1965 yılları arasında İsmet İnönü'nün Başbakanlığında kurulan 3 hükümetten ilki olan 26. Hükümet Programı'nda (1961) "Avrupa Konseyi'nin bir üyesi olarak, Batı camiası içindeki şerefli yerimiz ile mütenasip yapıcı faaliyetlerde" bulunulacağını yanı sıra "Afganistan, Yugoslavya, Latin Amerika ve Uzak Doğu memleketleri ile münasebetlerimizin, mevcut dostluk havası içinde geliştirilmesine" çalışılacağı ifade edilmektedir. 27. Hükümet Programı'nda (1962) Afrika'da yeni kurulan devletlerin yanı sıra "başta Japonya olmak üzere, Uzak Doğu memleketleri ile olan dostane münasebetlerimizin kuvvetlendirilmesine" önem verildiğinin altı çizilmektedir. Avrupa ile ilişkiler bağlamında 28. Hükümet Programı'nda (1963) 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan Ortaklık Anlaşması'nın "Avrupa Konseyi ile işbirliğinin her sahada kuvvetlendirilmesi" bakımından önemli bir gelişme olarak görüldüğü belirtilmektedir.

İlki 1965 yılında Süleyman Demirel'in Başbakanlığında kurulan üç Demirel Hükümeti programında (30., 31. ve 32. Hükümetler) Birleşik Amerika ve Batı Avrupa ülkelerinin yanı sıra Uzak Doğu ile ilişkilerin "yakın dostluk ve sıkı işbirliği havası içinde gelişmeye" devam ettirileceği vurgulanmaktadır.

İkisi de 1971 yılında Nihat Erim Başbakanlığında kurulan 33. ve 34. Hükümet Programı'nda Avrupa Ortak Pazarı'na tam üyelik için çalışılacağı ve bu süreçte milli sanayinin gelişmesi gibi konularda karşılıklı müzakerelere gidileceği ifade edilmektedir. Türkiye'nin dünya ile ilişkileri açısından önemli bir başlık olan Kıbrıs konusuna hükümet programlarında daha fazla yer vermeye başlanmış olup 34. Hükümet Programı'nda (1971) "Türkiye'nin ve Kıbrıs Türk toplumunun antlaşmalarla tanınmış bulunan haklarına yönelik saldırılara" karşı konulacağı söylenmektedir.

Kıbrıs konusu, Bülent Ecevit'in Başbakanlığında kurulan 42. Hükümet'in (1978) programında da gündeme gelmekte ve Türkiye'nin meşru müdafaa hakkını korumak amacıyla müdahalede bulunduğu ifade edilmektedir.

Tablo 1: Hükümet Programlarında Dış Politika

ALT BAŞLIKLAR	Menderes Hükümetleri (5 Hük.)			İnönü Hükümetleri (3 Hük.)			Demirel Hükümetleri (3 Hük.)			Erim Hükümetleri (2 Hük.)			Ecevit Hükümeti (1 Hük.)			ANAP Hükümetleri (4 Hük.)			DYP Koalisyon Hükümetleri (3 Hük.)			ANAP Koalisyon Hükümetleri (2 Hük.)			Erbakan Hükümeti (1 Hük.)			AK Parti Hükümetleri (7 Hük.)			TOPLAM
	+	N	-	+	N	-	+	N	-	+	N	-	+	N	-	+	N	-	+	N	-	+	N	-	+	N	-	+	N	-	
Dünya ile İlişkiler	27	18	6	49	32	10	21	15	1	9	5	1	7	2	0	32	21	5	38	23	11	29	10	2	7	1	0	13	19	3	419
Komşular ile İlişkiler	10	7	2	22	9	2	30	13	7	17	9	5	13	1	2	34	18	4	36	19	10	23	5	3	7	1	1	18	9	2	339
Askerî ve Güvenlik	10	4	0	13	3	0	9	5	1	7	5	0	4	1	3	12	4	0	13	7	3	10	2	0	2	1	0	29	16	1	165
Eğitim ve Kültür	1	0	0	1	0	0	1	1	1	0	0	0	2	0	0	4	1	0	1	1	0	6	1	0	3	0	0	26	18	0	68
Ekonomi ve Ticaret	11	8	3	12	4	0	29	18	9	5	6	1	12	1	4	37	18	8	28	9	0	12	5	0	11	1	0	42	30	5	329
Enerji	2	0	0	1	0	0	4	1	2	0	0	0	1	0	1	3	1	1	4	3	0	5	1	0	2	1	0	21	15	1	70
Hukuk	2	0	0	1	0	0	3	3	0	2	1	1	0	0	0	5	1	0	4	2	0	4	0	0	1	0	0	24	17	2	73
Sağlık ve Çevre	0	0	0	2	0	0	2	0	1	0	0	0	2	0	0	3	1	0	4	1	0	2	0	0	0	0	0	7	4	0	29
Sanayi ve Teknoloji	1	1	0	2	1	0	4	2	0	1	0	0	1	0	1	11	6	1	9	3	0	8	1	0	1	0	0	17	12	1	84
Sosyal Politika	0	1	0	5	1	0	4	1	0	1	0	0	6	1	0	6	1	0	4	1	2	7	0	0	5	1	0	7	3	0	57
Tarım	1	0	0	2	1	0	2	1	1	1	0	0	0	0	0	2	1	2	3	0	0	4	1	0	1	0	0	2	0	0	25
Turizm	1	1	0	4	1	0	12	6	4	0	0	0	2	1	0	13	5	0	17	3	0	7	1	1	3	1	1	20	9	0	113
TOPLAM	66	40	11	114	52	12	121	66	27	43	26	8	50	7	11	162	78	21	161	72	26	117	27	6	43	7	2	226	152	15	1771
	117			178			214			77			68			263			259			150			52			393			

(+ Olumlu yorumlamayı, - Olumsuz yorumlamayı, N ise Nötr yaklaşımı ifade etmektedir.)

1983 ile 1991 yılları arasında Anavatan Partisi (ANAP) tarafından 4 hükümet (45., 46., 47. ve 48. Hükümetler) kurulmuş olup 45. Hükümet Programı'nda (1983) Kıbrıs konusu ile ilgili meşru haklarına karşı yapılan saldırıların Kıbrıs Türk Halkını "bağımsız bir Cumhuriyet kurmaya" mecbur bıraktığı ancak federal bir çözüm yolu bulunması yolundaki çabaların destekleneceği de belirtilmektedir. 47. Hükümet Programı'nda (1989) "Kıbrıs için Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri tarafından hazırlanan 29 Mart 1987 tarihli Çerçeve Anlaşma taslağını Ada'da adil ve kalıcı barışı kuracak bir çözüm olarak görüyoruz" ifadesi yer almaktadır. 48. Hükümet Programı'nda (1991) da anlaşmanın ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin çözüme yönelik önerilerinin desteklendiği vurgulanmaktadır. ANAP hükümetlerinin programlarında önemli bir başka başlık Avrupa Topluluğu (AT) ile ilişkilerdir. Avrupa Topluluğu'na, tam üyelik başvurusunda bulunduğu belirtilen 46. Hükümet Programı'nda (1987) Türkiye'nin "Avrupa Topluluğunda (AT) hak ettiği yeri almaya kararlı" olduğu söylenmektedir. Bu konu 48. Hükümet Programı'nda (1991) da hükümetin ilk hedefinin "Türkiye'yi tam üyeliğe götürecek yeni bir yakınlaşma ve işbirliği süreci başlatmak" olduğu sözleri ile gündeme gelmektedir. ANAP hükümetleri programlarında ayrıca ABD, Orta Doğu ülkeleri, Doğu ve Güneydoğu Asya ve Latin Amerika ülkeleri ile ilişkilerin daha ileriye götürülmesi yönünde çalışılacağı da ifade edilmektedir.

1991-1996 yılları arasında Doğru Yol Partisi (DYP) tarafından Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile birlikte Tansu Çiller'in Başbakanlığında kurulan Koalisyon Hükümeti'nden ilki olan 49. Hükümet Programı'nda (1991) İngiltere ve Fransa'nın yanı sıra 1990 yılında birleşen Almanya ile "güçlü işbirliği bağlarının yeniden ve daha kapsamlı bir çerçevede canlandırılıp sürdürülmesine" önem verileceği söylenmektedir. Dış siyasal gelişmelere önceki programa oranla daha geniş yer ayrılmış olan 50. Hükümet Programı'nda (1993) AT'ye tam üyelik için azami çaba gösterileceği ve bu kapsamda 1995 yılında yürürlüğe girecek gümrük birliğinin önemli bir aşama olduğu kaydedilmektedir. Dünya ile ilişkilerde gündeme gelen konulardan biri de Bosna-Hersek ve Filistin'deki durumdur. Hükümetin "Bosna-Hersek'teki Sırp saldırganlığının tüm sonuçlarının ortadan kaldırılmasına yönelik" girişimlerini sürdüreceğinin yanı sıra Filistin'de de barış sürecine katkıda bulunmak adına "gerek kardeş Arap ülkeleri gerek İsrail ile mevcut iyi ilişkilerden" faydalanılacağı ifade edilmektedir.

1996 ve 1997 yılında ANAP tarafından Doğru Yol Partisi (DYP) ve Demokratik Sol Parti (DSP) ile birlikte Mesut Yılmaz'ın Başbakanlığında kurulan 53. Hükümet (1996) ile 55. Hükümet'in (1997) programında da yer verilen Bosna-Hersek'teki durumla ilgili olarak Dayton Barış Antlaşması sonrasında barış yolunda atılan adımların destekleneceği belirtilmektedir. Dış siyasette daima önemli bir başlık olan Avrupa Birliği ile ilişkiler konusunda 53. Hükümet Programı'nda (1996) Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliğinin en kısa zamanda gerçekleştirilmesi ve birlikten "mali destek sağlanması için gerekli çalışmaların" yapılacağı söylenmektedir.

2002-2018 yılları arasında Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) tarafından 7 hükümet (58., 59., 60., 61., 62., 64. ve 65. Hükümetler) kurulmuştur. 58. Hükümet Programı'nda (2002) Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) tam üyeliğini, ekonomik ve demokratik gelişimin sağlanması bakımından öncelikli hedef olarak benimsendiği ifade edilmektedir. AB ile ilişkiler sonraki AK Parti Hükümet Programlarında da üzerinde durulan önemli bir başlık olup 59. Hükümet Programı'nda (2003) "hükümetin görüşmeler için Avrupa Birliği turuna çıkarak, bu turun neticesinde tam üyelik yolunda müzakereler için tarih alınmasının, konu ile ilgili gösterilen hassasiyet ve başarının bir göstergesi olduğu" belirtilmektedir. AB'ye üyeliğin "Cumhuriyetimizin ilanından sonraki en önemli çağdaşlaşma projesi" olarak tanımlandığı 62. Hükümet Programı'nda (2014) "Avrupa Birliği ile ilişkilerimizi diğer ilişkilerimizin bir alternatifi değil tamamlayıcısı olarak görüyoruz" denilmektedir. 65. Hükümet Programı'nda (2016) ise Türkiye'nin AB ile ilişkileri ile ilgili olarak "AB önemli zorluklar ile karşı karşıyadır. Bu kapsamda Türkiye-AB ilişkileri, her zamankinden daha fazla önem kazanmış durumdadır" ifadesi yer almaktadır. AK Parti Hükümet Programlarında öne çıkan bir diğer konu ise Kıbrıs'tır. 58. Hükümet Programı'nda (2002) Annan Planı olarak bilinen Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından sunulan planın olumlu karşılandığı ancak sorunun kalıcı

çözümü için “Kıbrıs Türk halkının adadaki varlığını ve egemenliğini garanti altına alacak bir müzakere sürecine” ihtiyaç bulunduğu kaydedilmektedir. Planın Rum kesimi tarafından kabul edilmemesi üzerine sonraki hükümet programlarında “iki toplumlu ve iki kesimli, tarafların siyasi eşitliğine dayanan kapsamlı bir çözüme ulaşılması yönündeki çabaların sürdürüleceği” (61. Hükümet Programı, 2011) ve “uluslararası konumunun daha ileriye götürülmesi” (62. Hükümet Programı, 2014) için Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ne her alanda gerekli desteğin verileceği ifade edilmektedir.

VI.II. Dış Politikada Komşular ile İlişkiler

Komşular ile ilişkiler, hükümet programlarında dış politika bağlamında en fazla üzerinde durulan başlıklardan biridir. 20. Hükümet Programı’nda (1951) “bütün komşularımızla ve yeryüzündeki bütün hür milletlerle karşılıklı iyi dostluk münasebetleri tesis ve idamesine gayret edildiği” ifade edilmektedir. 21. Hükümet Programı’nda (1954) komşu Yunanistan’ın yanı sıra Yugoslavya’nın da katıldığı Ankara Anlaşması’nın (Balkan Paketi) uygulanması için çaba sarf edileceğinden bahsedilmektedir. 23. Hükümet Programı’nda (1957) ise Sovyet Rusya ile ilişkiler konusu gündeme gelmiş olup Türkiye’nin, bu ülke ile ilişkileri NATO üyesi bir ülke olarak değerlendireceği kaydedilmekte ve “müttefiklerimizle aynı seviyede olmak üzere Rusya ile olan münasebetlerimizi devam ettirmek kararındayız” denilmektedir.

Komşular ile ilişkiler açısından İnönü Hükümetleri Programlarında Yunanistan öne çıkan ülkelerden biri olup 26. Hükümet Programı (1961) ile 27. Hükümet Programı’nda (1962) “Yunanistan ile Kıbrıs meselesinin halinden sonra dostluk ve ittifak bağlarımızın güçlendirilmesi temennisi dile getirilmektedir. Kıbrıs, Türkiye’nin dış politikasında komşuları ile ilişkileri kadar dünya ile ilişkilerini de etkileyen bir konudur. 28. Hükümet Programı’nda (1963) adada yaşananların büyük üzüntü verdiğinden bahsedilerek Türk-Yunan münasebetlerinin ortak çıkarlara uygun olarak gelişmesi ve “Kıbrıs buhranından da iyi bir imtihanla geçmesinin” önemine işaret edilmektedir. Programlarda ayrıca Sovyetler Birliği ve Bulgaristan ile ilişkilerden bahsedilmekte olup bu iki ülke ile ilişkilerin Türkiye’nin “milletlerarası taahhütleri çerçevesinde karşılıklı saygı ve iyi komşuluk esasları” (27. Hükümet Programı,1962) temelinde geliştirilmeye çalışıldığı ifade edilmektedir.

Demirel Hükümetleri Programlarında da Kıbrıs ve Sovyetler Birliği ile ilişkiler öne çıkan gündem maddeleridir. Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki iyi komşuluk ilişkilerinin taraflar kadar bölge ve dünya için de önemli olduğunun altı çizilmektedir. Kıbrıs ile ilgili olarak ise 31. Hükümet Programı’nda (1969) Kıbrıs meselesinde, mevcut haklarının korunması için çalışılmaya devam edileceği vurgulanırken, 32. Hükümet Programı’nda (1970) konunun iki tarafın da meşru hakları dikkate alınarak çözüme kavuşturulmasının “Kıbrıs’taki iki cemaat kadar Türkiye ile Yunanistan arasında da gerçek bir işbirliğine” imkan verebileceği ifadesi yer almaktadır.

Erim Hükümetleri Programlarında Sovyetler Birliği’nin yanı sıra Balkan ülkeleri ile de komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi için çaba sarf edileceği belirtilirken Ecevit Hükümeti Programı’nda Akdeniz ve Orta Doğu’daki komşu ülkeler ile “yakın ilişkiler, işbirliği ve dayanışma kurulacağı” ifade edilmektedir.

ANAP Hükümetleri Programlarında Yunanistan, Bulgaristan, Sovyetler Birliği ve Irak komşularla ilişkiler açısından öne çıkan ülkelerdir. 45. Hükümet Programı’nda (1983) Yunanistan ile tarihi komşuluk ilişkilerinin iyileştirileceğine duyulan inançtan bahsedilirken, 46. Hükümet Programı’nda (1987) “İyi komşuluğun ve aynı ittifaka mensubiyetin de bir gereği olarak Yunanistan ile diyalog tesis etmek için şimdiye kadar olduğu gibi teşebbüslerimizi devam ettireceğiz” denilmektedir. İlk defa 46. Hükümet Programı’nda (1987) gündeme gelen Bulgaristan’daki Müslüman Türk azınlığın durumu ile ilgili olarak “soydaşlarımızın ikili ve milletlerarası anlaşmalarla tanınmış bulunan haklarına saygı gösterilmesi” talebi dile getirilmektedir. Bu talep 47. Hükümet Programı’nda (1989) da tekrarlanmaktadır. 47. Hükümet Programı’nda (1989) bölge devleti olarak, Irak ile ilişkilere önem verildiği belirtilirken, 48. Hükümet

Programı'nda (1991) ilişkilerin normalleşmesi için "Irak'ın, BM Güvenlik Konseyi kararlarının gereklerini yerine getirmesi gerektiği" ifade edilmektedir.

DYP Koalisyon Hükümetlerinin Programlarında Kafkasya, Batı Trakya ve Orta Doğu bölgeleri ile ilişkiler öne çıkmakta olup her iki programda da Kafkasya'da bağımsızlıklarını yeni kazanan, dil ve kültür yakınlığımız bulunan ülkelerle ilişkilere özel önem verileceği ifade edilmektedir. Bu kapsamda "Karadeniz Ekonomik İşbirliği sürecinin artan bir hızla geliştirilmesi ve ekonomik işbirliği örgütüne canlılık ve etkinlik kazandırılması" da öncelikli bir hedef olarak sayılmaktadır. Önceki programlarda olduğu gibi 49. Hükümet Programı (1991) ile 50. Hükümet Programı'nda (1993) da Yunanistan ile başta Kıbrıs olmak üzere "çözüm bekleyen ve bir kısmı kendi aralarında irtibatlı sorunlar" olduğu ancak bu sorunların "diyalog ve karşılıklı siyasi irade" ile çözülebileceğine inanıldığı ifade edilmektedir. Diğer iki komşumuz Suriye ve Irak ile ilgili olarak ise 49. Hükümet Programı'nda (1991) "Suriye ile ilişkilerde son yıllarda kaydedilen olumlu gelişmelerin memnuniyet verici" olduğu, Irak ile ilişkilerde de olumlu adımlar atılmasına çaba gösterileceği belirtilmektedir. ANAP Hükümet Programlarında da Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasının önemine vurgu yapılarak Türkiye'nin Irak'ın bağımsızlığından yana olduğu ifade edilmektedir.

54. Hükümet Programı'nda (1996) Orta Asya'nın, komşularla ilişkiler açısından öne çıkan bir bölge olduğu dikkati çekmektedir. Türkiye'nin, Türk cumhuriyetleri ile Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesinde bir köprü görevi görebileceğinin belirtildiği programda bölgeye yönelik oluşturulan Ekonomik İşbirliği Teşkilatının (ECO) genişletilmesi ve geliştirilmesine özel bir önem verileceği ifade edilmektedir.

AK Parti Hükümet Programlarında da Orta Asya Türk cumhuriyetleri ile ilişkiler önemli bir alt başlıktır. "Orta Asya Türk cumhuriyetleriyle tarihi, kültürel ve sosyal yakınlığımıza rağmen" ilişkilerin istenen seviyede olmadığına altının çizildiği 58. Hükümet Programı'nda (2002) "Türk cumhuriyetleri ile ilişkilerin en ileri noktaya taşınarak bölgenin geniş bir işbirliği alanına dönüştürülmesi için çaba sarf edileceği" ifade edilmektedir. 61. Hükümet Programı'nda (2011) Türkiye'nin "Güney Kafkasya'da barış, istikrar ve refahın tesis edilmesi" için üzerine düşeni yapacağı dile getirilirken, 62. Hükümet Programı'nda (2014) Kafkasya ve Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla kurulan Türk Konseyi'nin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılacağı belirtilmektedir. Bu kapsamda değerlendirilen Rusya Federasyonu ile ilişkilerin de " tarafların çıkarlarını zedelemeyen, işbirliğine dayalı" (62. Hükümet Programı, 2014) bir şekilde sürdürüleceği mesajı verilmektedir. 65. Hükümet Programı'nda (2016) ise uçak krizi sonrasında "karşılıklı diyalog kanallarını açık tutarak ilişkilerimizi normalleştirme" yönünde irade ortaya konulacağı ifade edilmektedir. Orta Doğu, komşularla ilişkiler bağlamında önemli bir başlık olup programlarda hemen tüm AK Parti Hükümet Programlarında bölgede istikrar ortamının inşasında etkin rol oynanacağı ve mevcut ekonomik ilişkileri derinleştirileceği vurgulanmaktadır. Irak sorununun Birleşmiş Milletler kararları çerçevesinde çözülmesi temennisinin dile getirildiği 59. Hükümet Programı'nda (2003) "Irak'ın güvenlik ve istikrarı sadece komşu bir ülke olarak değil, Türkiye'nin güvenliği açısından da büyük önemli taşımaktadır" denilmektedir. Bölgede istikrar için Suriye'de de barışın sağlanması gerekliliğine işaret edilen 62. Hükümet Programı'nda (2014) "insani ve vicdani sorumluluk gereği" Türkiye'ye sığınan Suriyelilere yardıma devam edileceği de belirtilmektedir. 65. Hükümet Programı'nda (2016) komşu İran ile de ilişkilerin geliştirilmesine yönelik çabaların sürdürüleceği ifade edilmektedir.

VI.III. Dış Politikada Askeri ve Güvenlik Konuları

İlk defa 20. Hükümet Programı'nda (1951) yer alan konulardan biri olan NATO üyeliği ile ilgili yapılan başvurunun henüz neticelenmediği; 21. Hükümet Programı'nda (1954) ise Türkiye'nin iki yıldan kısa bir sürede "dünyanın yegâne müşterek emniyet teşkilatı olan Atlantik Paketi içinde yer alarak kendi emniyetini ve müdafaa imkânlarını çok geniş nispette" sağladığı ifade edilmektedir. Ayrıca askeri alanda

ABD'nin "maddi ve teknik yardımlarından müşterek anlayış içerisinde daha geniş ölçüde ve daha süratle istifade" edilmesi yönünde çalışılacağı da belirtilmektedir.

İnönü Hükümetleri Programlarında, Türkiye'nin NATO'nun yanı sıra "Birleşmiş Milletler yasasına uygun olarak kurulmuş bir savunma teşkilatı olan CENTO'ya da bağlı olduğu" (26. Hükümet Programı, 1961) bununla beraber "dünya barışının en kuvvetli teminatı saydığı NATO ittifakı içinde kurmuş olduğu yakın bağların geliştirileceği" (28. Hükümet Programı, 1963) ifade edilmektedir.

Demirel Hükümetleri ve Erim Hükümetleri programlarında da "NATO ve CENTO ittifakları çerçevesinde karşılıklı dayanışma ve halk eşitliği zihniyeti dairesinde yapıcı işbirliğine" devam edileceğinin altı çizilmektedir.

"Ertelendikçe ağırlaşan ve aleyhimize dönüşen uluslararası sorunlar ve dış güvenlik açısından elverişsiz koşullar" altında göreve başlandığının belirtildiği Ecevit Hükümeti Programı'nda (1978) Türkiye'nin ülke olarak savunmasını garanti alırken "bölge ve dünya dengesine, uluslararası yumuşamaya ve barışın gelişmesine katkıda bulunmayı ödev bilecektir" denilmektedir.

"NATO içinde, başta güvenlik olmak üzere, tüm konularda aktif ve etkili rol oynamaya" (47. Hükümet Programı, 1989) devam edileceğinin belirtildiği ANAP Hükümetleri Programlarında ayrıca "kısa bir süre önce kurulmuş olan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİK) kurumları çerçevesinde de yapıcı gayretler içinde" (48. Hükümet Programı, 1991) olunacağı ifade edilmektedir.

Türkiye'nin "Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'daki belirsizlik ve istikrarsızlık üçgeni içinde" (49. Hükümet Programı, 1991) bulunduğu dikkat çekilen DYP Koalisyon Hükümetleri Programlarında "AGİK süreci çerçevesinde, silahsızlanma ve silahların kontrolü yönündeki çalışmaların yanında" ordunun modernizasyonu için de çalışılacağı belirtilmektedir.

ANAP Koalisyon Hükümetleri Programlarında ise Kuzey Irak'taki durum gündeme getirilerek ülke güvenliğine yönelik bir tehdit oluşturan "Kuzey Irak'taki otorite boşluğu giderilinceye ve Irak'ın toprak bütünlüğü sağlanıncaya kadar, bölgeye yönelik gerekli önlemlerin alınacağı" (55. Hükümet Programı, 1997) ifade edilmektedir.

AK Parti Hükümetleri Programlarında bu başlık altında öncelikle "devletin en önemli rolleri arasında iç ve dış güvenliğin sağlanması" olduğundan bahisle "dış politikanın geleneksel Atlantik ve Avrupa boyutlarının yanında, Avrasya eksenli politikanın geliştirilmesi yönündeki çabaların sürdürüleceği" (58. Hükümet Programı, 2002) ifade edilmektedir. 60. Hükümet Programı'nda (2007) "Türkiye'nin tarihsel sorumluluklarını yerine getirerek Türk ve akraba devlet ve topluluklara sahip çıkmasının dış politikanın öncelikli konuları" arasında yer aldığı belirtilmektedir. 62. Hükümet Programı'nda (2014) ise "Türkiye, güvenlik ve savunma politikamızın merkezinde olan NATO'nun, gerek askeri gerek siyasi etkinliğinin daha da güçlendirilmesine yönelik çalışmaları bugüne kadar olduğu gibi, bundan sonra da destekleyecektir" ifadelerine yer verilmektedir.

VI.IV. Dış Politikada Eğitim ve Kültür

Eğitim ve kültür konusu ilk defa 31. Hükümet (Demirel) Programı'nda (1969) dış politika ile bağlantılı bir şekilde ele alınarak "yurt dışında bulunan soydaşlarımızın Türk kültür ve varlığının korunması ve geliştirilmesi" için çalışılacağı ifade edilmektedir. 42. Hükümet (Ecevit) Programı'nda (1978) ise "Türk kültür ve sanatının kendi özellikleri içinde gelişmesine ve dünyaya açılmasına" yardımcı olunacağı belirtilmektedir.

ANAP Hükümetleri Programlarında eğitim başlığı altında yabancı dil konusu dile getirilmektedir. 45. Hükümet Programı'nda (1983) "mesleki gelişme ve başarının olduğu kadar, dış ticaret, milletlerarası

ilişkiler, bilim, sanat ve kültür alışverişinin de temel aracı” haline gelen yabancı dile ilköğretimden itibaren önem verileceği ifade edilmektedir. Ayrıca Türk edebiyatının dünyaya tanıtılması amacıyla “Türk yazarlarının eserlerinin yabancı dillere çevrilerek yayınlanacağına” (46. Hükümet Programı, 1987) da değinilmektedir. 47. Hükümet Programı’nda (1989) “Avrupa Topluluğu ile bütünleşme döneminde kültürümüzün Topluluk ülkelerine tanıtılmasına özen gösterileceği” ifade edilirken ANAP Koalisyon Hükümeti programında kültürel alanda “Türk Cumhuriyetleri ve akraba toplulukları ile işbirliğine dayalı projeler yürütüleceği (53. Hükümet Programı, 1996) belirtilmektedir. Ayrıca “yurtdışındaki tarihi ve kültürel varlıklarımızın tespiti, korunması ve tanıtılması” (55. Hükümet Programı, 1997) amacıyla çalışmalar yürütüleceği söylenmektedir.

AK Parti Hükümetleri Programlarında ise eğitimin kalkınmanın en önemli unsuru olduğu belirtilerek “Ulusal İstihdam Stratejisi çerçevesinde eğitim-istihdam ilişkisinin güçlendirilmesi gerekliliğine” (61. Hükümet Programı, 2011) işaret edilmektedir. 64. Hükümet Programı’nda (2015) “AB Çerçeve Programları’ndan faydalanma düzeyini artıracak ve Türkiye’nin ekonomik, tarihi, kültürel bağlarının güçlü olduğu ülkelerle AB Çerçeve Programları’na benzer programlar geliştireceğiz” ifadesi yer almaktadır.

VI.V. Dış Politikada Ekonomi ve Ticaret

Ekonomi ve ticaret tüm hükümet programlarında en fazla yer ayrılan başlıkların başında gelmektedir. 19. Hükümet (Menderes) Programı’nda (1950) üretim maliyetinin yüksekliği sebebiyle dış ticaret hacminin düştüğü ve yabancı sermayenin artırılması gerektiğinden bahsedilmektedir. Bir sonraki programda ise yabancı sermayenin çekilmesine yönelik bir kanun tasarısı hazırlandığından (20. Hükümet Programı, 1951) bahsedilmektedir. 21. Hükümet Programı’nda (1954) ise bu kapsamda “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile petrolümüzün işletilmesi mevzuundaki tedbirlerimizde gayet kararlıyız” ifadesi ile yabancı sermayenin memlekete getirilmesi amacıyla yapılacak tesislerin sermaye yatırımlarını uzun ve orta vadeli dış kredilerle finanse edilmesine çalışılacağı söylenmektedir. Ayrıca memlekete gelmek isteyen “yabancı sermaye ve teşebbüs erbabı ve teknisyenlere her türlü kolaylık ve imkân sağlanmış bulunmaktadır” denilmektedir.

İnönü Hükümetleri Programlarında ise yabancı sermayeden milli ekonominin gelişmesi amacıyla (26. Hükümet Programı, 1961) ve dış ticaretten kısa vadede sanayinin ihtiyaç duyduğu hammadde ihtiyacının karşılanması, uzun vadede dış ödemeler dengesi açığının kapatılması amacıyla (28. Hükümet Programı, 1963) faydalanılacağından bahsedilmektedir.

Dış ticaret dengesinin sağlanması Demirel Hükümetleri Programlarında da önemli bir başlık olarak karşımıza çıkmaktadır. “Dış ticaretimizin kesintisiz ve tıkanıklığa uğramadan devamı iktisadi kalkınmamızda son derece önemli bir rol oynayacaktır” denilen 30. Hükümet Programı’nda (1965) dış ticaret dengesinin düzeltilmesinde ithal edilen malların ülke içinde üretilmesinin önemli bir faktör olduğu ifade edilmektedir. Programda ayrıca Türkiye’nin katılmış olduğu Milletlerarası Ticaret ve Tarifeler Antlaşması (GAAT), Milletlerarası Para Fonu (IMF), Avrupa İktisadi Kalkınma Teşkilatı (OECD) Ortak Pazar ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) Ortaklık Anlaşması’nın ana hedefinin ülkenin “iktisadi alanda diğer memleketlerle en geniş hacimde iktisadi işbirliğinde bulunması” olduğu kaydedilmektedir. Takip edilen dış politika esaslarına uygun olarak “yabancı devletlerle olan ticari ve iktisadi münasebetlerin geliştirilmesi” için ikili ya da çok taraflı anlaşmaların sürdürüleceğinin belirtildiği 31. Hükümet Programı’nda (1969) ayrıca ihracatın artırılması amacıyla ürün çeşitlendirilmesine gidileceği ve “ihracat hacmimize önemli miktarda sanayi mamullerinin eklenmesine çalışılacağı” ifade edilmektedir. Bu kapsamda 32. Hükümet Programı’nda (1970) ise “özellikle sanayi ürünleri ihracatının artırılmasında büyük faydalar sağlayacak orta vadeli kredi vermekle görevli bir İhracat ve Kalkınma Bankası kurulacağı” vurgulanmaktadır.

33. Hükümet (Erim) Programı'nda (1971) “dış ticaret, döviz, gümrük himayesi ve diğer dış ekonomik ilişkiler konusundaki politikaların yürütülmesi için Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı kurulduğu” ve ithalat ile ihracatın işlemlerinin daha hızlı bir şekilde yürütülmesi için gerekli tedbirlerin alınacağı belirtilmektedir. Ayrıca ortaklık ilişkilerinin 1963'te başladığı AET ile geçiş dönemi kapsamına dair Kasım 1970'te imzalanan belgeler ile ilgili gelen eleştirilerin inceleneceği ve gerekli iyileştirmelerin yapılacağı da ifade edilmektedir.

42. Hükümet (Ecevit) Programı'nda (1978) geçmişte “döviz, dış ticaret, ödemeler ve borçlanma alanlarında izlenen yanlış politika ve uygulamaların ekonomiyi ağır sorunlarla karşı karşıya bıraktığı” belirtilerek bu durumun düzeltilmesi için yabancı sermayeden “sanayinin geliştirilmesi, ihracata olanak vermesi, ödemeler dengesine olumlu etki yapması gibi ölçütlerle yararlanılacağı” ifade edilmektedir. Ayrıca dış ekonomik ilişkilerin sağlıklı bir şekilde geliştirilmesi amacıyla hem devlet kesiminin hem de özel kesimin yararlanabilecekleri bir Dış Ticaret Kurumu kurulacağı kaydedilmektedir.

İhracata dair rakamlara yer verilen 45. Hükümet (ANAP) Programı'nda (1983) ihracatta dış finansman kaynaklarının artırılmasının yanında komşu ülkelerle sınır ticaretine önem verileceği ve giriş-çıkışı kolaylaştırıcı tedbirler alınacağı belirtilmektedir. Dışa açılma politikasının gereği olarak Türk Lirasının konvertibl hale getirildiği söylenen 47. Hükümet Programı'nda (1989) böylece artık vatandaşların istediği kadar döviz bankalardan alabilmesinin yanı sıra yabancıların da ülkemiz sermaye piyasasındaki hisse senetlerini aracı kurumlar vasıtasıyla alıp satabilmelerine imkan verildiği ifade edilmektedir. Dış ticarete verilen önemden ve serbest ekonominin gereği olan devletin ekonomiye müdahalesinin asgari düzeye indirildiğinden bahsedilen 48. Hükümet Programı'nda (1991) hükümetin konuya verdiği önem ve önceliğin bir göstergesi olarak dış ticaretin yeniden yapılandırılacağı ve dağınık bir görünüm arz eden çeşitli birimlerin “yeni kurulacak Dış Ticaret Müsteşarlığı bünyesinde toplanacağı” belirtilmektedir.

DYP Koalisyon Hükümetleri Programlarında yabancı sermayenin “açık, yapıcı ve teşvik edici politikalarla özendirileceği” (49. Hükümet Programı, 1991) ve “özelleştirme uygulamalarında yabancı sermayeyi ve özellikle yabancı kurumsal yatırımcıları özendirici bir finansal altyapı oluşturulacağı” (50. Hükümet Programı, 1993) belirtilmektedir. Uluslararası serbest ticaret ortamının yaratılması için bölgesel ya da küresel ekonomik işbirliği anlaşmalarının önemine atıf yapılan 50. Hükümet Programı'nda (1993) ülkemiz “bir yandan çok yönlü ticaretin geliştirilmesini sağlayacak ve Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri anlamına gelen GATT Uruguay Raund için gerekli katkıyı yapmayı sürdürürken, diğer taraftan da bölgesel entegrasyonların sağlayacağı katkıdan, azami ölçüde yararlanmaya devam edecektir” ifadelerine yer verilmektedir. Ayrıca Gümrük Birliği sürecinde gerekli hukuki uyumlaştırma çalışmalarının hızlandırılacağı belirtilmektedir. Aynı konu 53. Hükümet (ANAP Koalisyon) Programı'nda (1996) da gündeme gelirken “ülkemizi Avrupa ile bütünleşmeye götürecek Gümrük Birliği'nin başarılı olması” için ekonominin rekabet gücü sorunlarının çözülmesinin gerekli olduğu da ifade edilmektedir.

Öncelik hedefin Gümrük Birliği'nin “sağlıklı ve tarafların karşılıklı yararına işler hale getirilmesi” olarak belirtildiği 54. Hükümet (Erbakan) Programı'nda (1996) ayrıca ihracat artışı sağlanabilmesi için Türk sanayinin rekabet gücünün yükseltilmesi, ürün kalitesi ve çeşitliliğinin artırılması ile yeni pazarlara girişin sağlanması gerekliliği üzerinde durulmaktadır.

Dış politika ve ticaret konularına ilişkin AK Parti Hükümetleri Programlarında da dış ticaret politikasının “ülkemizin dünya ölçeğinde pazar payının artırılması, dış ticaret dengesi ve cari dengenin makul seviyelerde tutulmasını” (61. Hükümet Programı, 2011) amaçladığı ve hedefin gerçekleştirilmesi için Ekonomi Bakanlığı kurulduğu ifadeleri yer almaktadır. 59. Hükümet Programı'nda (2003) dış politikada “geleneksel Atlantik ve Avrupa boyutlarının yanında, Avrasya eksenli politikanın geliştirilmesi yolundaki çabaların sürdürüleceği belirtilmektedir. 65. Hükümet Programı'nda (2016) ise Türkiye'nin G20 Dönem Başkanlığı sırasında ilk kez G20 Enerji Bakanları Toplantısı düzenlendiği, “küresel ticaretteki

yavaşlama, gelişmekte olan ülkeler ve KOBİ'lerin küresel ticaret sistemine daha iyi entegre edilmesi gibi konularda çalışmalar gerçekleştirildiği" ifade edilmektedir.

VI.VI. Dış Politikada Enerji

Enerji başlığında 21. Hükümet (Menderes) Programı'nda (1954) sanayileşme ve petrol başta olmak üzere doğal kaynakların işletilmesinde yabancı sermaye ve teknik bilgiden faydalanılacağı ifade edilmektedir.

Demirel Hükümetleri Programlarında petrol politikasının temelini "Petrol ithalatı yüzünden dışarıya ödenmekte olan büyük meblağların tasarrufu ve Türkiye'nin işlenmiş petrol ile petrol ürünleri ihraç eden bir ülke" (30. Hükümet Programı, 1965) haline gelmesi olduğu belirtilmektedir. Ecevit Hükümeti Programında Türkiye'nin enerji açığı ve enerjide dışa bağımlılığın azaltılması amacıyla "enerji projelerinde dış kredi teminine ve karşılıklı müzakerelerin" (42. Hükümet Programı, 1978) hızlandırılacağından bahsedilmektedir.

DYP Koalisyon Hükümeti Programı'nda (1995) "Azerbaycan petrolünün, Rusya'dan geçecek boru hattıyla eşzamanlı olarak, Gürcistan üzerinden Karadeniz'e getirilmesi projesinin takipçisi olunacağı" ifade edilmektedir. 53. Hükümet Programı'nda (1996) ise "Komşu ve çevre ülkelerden getirilecek olan doğalgaz altyapısına hız verilecek, bu ülkelerdeki doğalgazın dünya piyasalarına ulaştırılması için doğalgaz boru hatlarının ülkemizden geçirilmesine çalışılacaktır" denilmektedir.

AK Parti Hükümetleri Programları da Türkiye'nin enerji köprüsü haline getirilmesinin önemine değinmektedir. Örneğin 58. Hükümet Programı'nda (2002) "Komşularımızdaki petrol ve doğalgazın dünya pazarlarına açılmasında ülkemizin dağıtım terminali olma imkânları iyi değerlendirilerek, ülkemiz enerjide bölgesel güç haline getirilecektir" ifadesi yer alırken, 60. Hükümet Programı'nda (2007) "Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı örneğinde görüldüğü gibi, bölgemizde bulunan petrol, doğal gaz ve elektrik gibi enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılmasında daha fazla rol üstlenerek, ülkemizin jeostratejik konumu güçlendirilecektir" ifadesi dikkat çekmektedir. 61. Hükümet Programı'nda (2011) Türkiye'nin "kaynak zengini bölgelere yakınlığının ve kıtalar arası ticaret ve enerji hatlarının geçiş noktasında yer almasının" avantajını dış politikasına yansıtacağı ifade edilmektedir. 64. Hükümet Programı'nda (2015) aynı başlık altında "Önümüzdeki dönemde, enerji ve ticaret başta olmak üzere, Rusya'yla ilişkilerimizi karşılıklı hassasiyetlere saygı içerisinde ve müşterek menfaatler doğrultusunda güçlendirmeye gayret göstereceğiz" ifadesi ile Rusya ile enerji politikası konusu üzerinde durulmuştur.

VI.VII. Dış Politikada Hukuki Konular

20. Hükümet (Menderes) Programı'nda (1951) "gümrük tarifesinin milletlerarası çalışmalarla ahenkli olarak yeniden tanziminin" gerekliliği dile getirilirken, 21. Hükümet Programı'nda (1954) "Yabancı Sermaye Yatırımları Teşvik Kanunu ile Petrol Kanunu'na özel önem verileceği" ifade edilmektedir.

Dış dünya ile ilişkileri düzenleyecek mevzuata yönelik çalışmalara hız verileceğinin belirtildiği 30. Hükümet (Demirel) Programı'nda (1965) "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nun, Türkiye'nin dış ticaret dengesini tesis edecek istikamette uygulanacağı" da söylenmektedir. 48. Hükümet Programı'nda (1991) Türkiye'nin bireylere uluslararası mahkemelere başvurabilme hakkı tanıyan devletler arasında yer aldığı vurgulanmaktadır.

Yabancı sermayenin, açık, yapıcı ve teşvik edici politikalarla özendirileceği belirtilen 52. Hükümet Programı'nda (1995) bu konuda engel teşkil eden ve "Türk ekonomisinin, dünya ekonomisi ile bütünleşme

sürecine katkıda bulunacağına inanılan Patent Kanunu'nun en kısa sürede yasalaştırılacağı" ifade edilmektedir. 53. Hükümet Programı'nda (1996) "Türkiye'nin Avrupa Birliği ile gümrük birliği oluşturmasının bir gereği olarak, özel tüketim vergisi kanun tasarısı yasallaştırılacaktır" ifadesi yer alırken 54. Hükümet (Erbakan) Programı'nda (1996) ise "Bankalar Kanunu, gelişmiş ülkeler standartlarına ve Avrupa Birliği normlarına uygun olarak yeniden düzenlenecektir" denilmektedir.

AK Parti Hükümetleri Programlarından 59. Hükümet Programı'nda (2003) "Sermaye ve mülkiyet haklarının korunmasını sağlayacak evrensel hukukî çerçeve oluşturulacaktır" söylemi ile sermaye ve mülkiyet haklarıyla ilgili konularda evrensel düzenlemelere gidileceği yönünde bir mesaj verilmektedir. 60. Hükümet Programı'nda (2007) "Hükümetimiz, AB katılım sürecini, hem bir entegrasyon hem de Türkiye'nin siyasal, ekonomik, sosyal ve yasal standartlarını yükselten bir yeniden yapılanma süreci olarak değerlendirmektedir" söylemi ile AB üyelik sürecinde Türkiye'deki yasal düzenlemelere dikkat çekildiği görülmektedir. 65. Hükümet Programı'nda (2016) ise sürdürülebilir kalkınma için demokratik ve adil bir yargı düzeninin kurulması gerekliliğinin altı çizilmektedir.

VI.VIII. Dış Politikada Sağlık ve Çevre

Dış politikada sağlık ve çevre başlığında 26. Hükümet (İnönü) Programı'nda (1961) "dış kaynaklar ile ilaç sanayimizin gelişmesi için, teşvik edici tedbirler alınacaktır" ifadesine yer verilirken Demirel Hükümetleri Programlarında da yurt içinde imali mümkün yabancı ilaçların ithalinin önlenmesine ve yeni ilaç sanayinin geliştirilmesine devam edileceği belirtilmektedir.

Çevre konusunun uluslararası ilişkilerde daha çok gündeme gelmeye başladığı 1990'larda, ülkemizde de "evrensel boyuta ulaşan çevre sorunlarının çözümü amacıyla uluslararası kuruluşlarca yürütülen faaliyetlere katkı sağlanacağı" ifade edildiği 48. Hükümet Programı'nda (1991) "Karadeniz'e kıyısı olan diğer ülkelerle birlikte Karadeniz'in kirlilikten korunması amacıyla başlatılan çalışmalar da sürdürülecektir" denilmektedir.

50. Hükümet Programı'nda (1993) da benzer şekilde doğa ile uyumlu gelişmeye önem verileceği ve "kalkınma sürecinde, insan sağlığı ve doğal dengenin korunacağı" belirtilmektedir. "İnsani kalkınmanın satın alma gücünde artışın yanı sıra eğitim ve sağlık gibi alanlarda sağlanan ilerleme ile ölçüldüğüne" dikkat çekilen AK Parti Hükümetlerinden 62. Hükümet Programı'nda (2014) "Hedefimiz, ülkemizi sağlık alanında bölgemizin öncü ülkesi yapmaktır" denilmektedir. Çevre konusunda uluslararası gelişmelerin yakından takip edilmeye ve "koruma ve kullanma dengesini gözeterek ve sürdürülebilir kaynak kullanımının önemini bilen bir anlayışla politika üretmeye" devam edileceğinin belirtildiği 64. Hükümet Programı'nda (2015) ayrıca Türkiye'nin iklim değişikliğiyle mücadelede uluslararası toplumun sarf ettiği çabalara etkin biçimde katılacağı vurgulanmaktadır.

VI.IX. Dış Politikada Sanayi ve Teknoloji

Dış politikada sanayi ve teknoloji konusu genel olarak ihracat ve ithalat ürünleri ile dışa bağımlılığın azaltılması bağlamında gündeme gelmiş görünmektedir. Örneğin İnönü Hükümetleri Programlarında "Sanayimizi ihracata yöneltebilmek üzere, sınai mamullerimizin vasıflarının ıslahı ile birlikte, istihsal masraflarını azaltacak tedbirler üzerinde durmak lüzumuna inanıyoruz" (27. Hükümet Programı, 1962) ve "Türk sanayinin dış rekabete dayanabilmesi için her gayret sarf edilecektir" (28. Hükümet Programı, 1963) ifadeleri yer almaktadır.

Demirel Hükümetleri Programlarında kalkınmada yeni teknolojilerden faydalanma konusu öne çıkarken 31. Hükümet Programı'nda (1969) kalkınma için ihtiyaç duyulan yabancı sermayeyi yurda çekecek yeni teknolojilerden faydalanılmasına çalışılacağı; 32. Hükümet Programı'nda (1970)

“kalkınmanın temel unsurlarından birini teşkil eden bilimsel ve teknik gelişme için gerekli kaynakların sağlanmasına” önem verileceği kaydedilmektedir.

Erim Hükümetleri (1971) ile Ecevit Hükümeti (1978) Programlarında da sanayide dışa bağımlılığın azaltılması amacıyla teşvik ve kredi uygulamalarına gidileceği belirtilmektedir.

ANAP Hükümetleri Programlarında kalkınma politikasının temel hedefleri arasında “ihracatın artırılması, dış ödemeler dengesinin sağlanması yanında sanayimizin sıhhatli ve dünya şartlarına uyumlu gelişmesi” (45. Hükümet Programı, 1983) sayılmakta; ithal ikamesi anlayışı yerine “ihracata dönük ve dünya sanayi ve ticaretine entegre olabilecek bir sanayileşme politikasına geçildiği” (47. Hükümet Programı, 1989) ifade edilmektedir. Ayrıca sanayide öne çıkan teknoloji ve mühendislik bilgisinin kolay akışına imkân sağlanacağı ile “teknoloji ve ihracat yönünden önemli görülen sanayilere özel teşvikler uygulanacağı” da söylenmektedir.

ANAP Koalisyon Hükümetleri Programlarında sanayi başlığı AB ile uyum çerçevesinde ele alınmakta olup 53. Hükümet Programı’nda (1996) “dünya piyasalarına entegre olma ve Avrupa Birliği’ne uyum çerçevesinde, dışa açık rekabet gücü yüksek ve ihracata dönük, hammadde ve insan kaynakları gibi avantajlarımızın değerlendirildiği bir sanayi yapısı özel kesim ağırlıklı olarak oluşturulacaktır” denilmektedir. 55. Hükümet Programı’nda (1997) ise sanayinin rekabet gücünün yüksek teknoloji ile artırılmasına öncelik verileceği ifade edilmektedir.

AK Parti Hükümetleri döneminde, 61. Hükümet Programı’nda (2011) “son dönemlerde hızlı büyüyen ve yüksek teknolojiye dayalı sektörlerin girdi kullanımındaki dışa bağımlılığın, cari açığı artıran” önemli bir sebebi olduğu belirtilerek “Yüksek teknolojiye yönelik yatırımları ülkemize çekmek üzere serbest bölgelerin cazibesini artıracaktır” (65. Hükümet Programı, 2016) ifadesi yer almaktadır.

VI.X. Dış Politikada Sosyal Politika Konuları

Sosyal politikaya dair konular dış politikada İnönü Hükümetleri Programlarında iş sağlığı bağlamında ilk kez gündeme gelmiş olup 26. Hükümet Programı’nda (1961) iş sağlığı ve iş güvenliği şartlarının uluslararası standartlarda olmasına önem verileceği belirtilmektedir. 28. Hükümet Programı’nda (1963) ise sayıları sürekli artan yurt dışında çalışan Türk işçilerinin haklarını korumak ve ihtiyaçlarıyla ilgilenmek amacıyla yurt dışında teşkilatlanmaya gidileceği ifade edilmektedir.

Yurt dışında çalışma konusuna Demirel Hükümetleri Programlarında da yer verilmiş olup 30. Hükümet Programı’nda (1965) “Hem yurt dışında çalışmak isteyen işçilerimizin bu arzularını süratle gerçekleştirmek, hem de yurt dışındaki hayatlarını tanzim ederek ihtiyaçlarını karşılayabilmek için gereken tedbirleri alacağız” denilmektedir. 31. Hükümet Programı’nda (1969) ise yabancı ülkelerde çalışan işçilerin ve ailelerinin eğitim ve ibadet meseleleri için buldukları ülkelerle temasa geçileceği ifade edilmektedir.

34. Hükümet (Erim) Programı’nda (1971) da yurt dışındaki işçilerin sorunlarının çözülmesi ve “yaşama şartlarını iyileştirmek ve her türlü sosyal haklarını korumak için daha etkili tedbirler alınacağı” belirtilmektedir. 42. Hükümet (Ecevit) Programı (1978) konuya başka bir boyut daha ekleyerek yurt dışındaki işçilerin “Türkiye’yi tanıtmalarına yardımcı olmak ve Türkiye’nin uluslararası ilişkilerine katkılarını geliştirmek” amacıyla yol ve yöntemler bulunacağını söylemektedir.

45. Hükümet (ANAP) Programı’nda (1983) yurt dışındaki işçilerin sosyal güvenlikleri ile ilgili konuların çözümü için ikili anlaşmalar yapılması yönünde gayret gösterileceği ifadesi yer alırken 46. Hükümet Programı’nda (1987) ise yurt dışındaki işçilerin haklarının korunmasının yanı sıra yurt dışında

büyüyen işçi çocuklarının “milli ve manevi değerlerimize, vatan ve milletimize bağlılıklarının korunması ve geliştirilmesi” için çalışacağı ifade edilmektedir.

50. Hükümet (DYP) Programı’nda (1993) yurt dışında yaşamakta ve çalışmakta olan Türk vatandaşlarının karşı karşıya kaldığı ırkçılık ve yabancı düşmanlığı kaynaklı saldırılar konusunda harekete geçileceği belirtilmektedir. Bu konuda 55. Hükümet (ANAP) Programı’nda (1997) da dile getirilmiş olup “yurt dışındaki vatandaşlarımızın sorunlarını yakından izlemek ve çözümler bulmak amacıyla, yurtdışındaki vatandaşlarımızın da temsil edileceği bir Yurtdışı Vatandaşlar Üst Kurulu oluşturulacaktır” denilmektedir.

61. Hükümet (AK Parti) Programı’nda (2011) hem dış politika hem de sosyal politikada eksenini insani değerler ve insanın ihtiyaçlarının temel alındığı belirtilerek “bu değerlerin küresel düzeyde paylaşılması ve çevresi ile birlikte geliştirilmesine özel önem vereceği” (62. Hükümet Programı, 2014) ifade edilmektedir.

VI.XI. Dış Politikada Tarım

Tarım başlığı dış politik konular ile bağlantılı olarak 26. Hükümet (İnönü) Programı’nda (1961) zirai ürünlerin “dış piyasalarda sürümü ve değerlendirilmesi hususuna önem verileceği”, 30. Hükümet (Demirel) Programı’nda (1965) tarım ürünleri ihracatının “Ortak Pazar standartlarına uygun bir şekilde yapılması için çalışılacağı” şeklinde gündeme gelmektedir.

46. Hükümet (ANAP) Programı’nda (1987) birkaç çeşide bağlı tarım ürünleri ihracatının yeterli olmadığından bahsedilirken 49. Hükümet (DYP) Programı’nda (1991) “Tarımda üretimin artırılması yanında verimliliğin yükseltilmesi, özellikle dış pazarda rekabet edebilir fiyat ve kalitede üretimin yapılması için gerekli tedbirler alınacaktır” denilmektedir.

Tarımın dışa açılma ve dünya ile bütünleşme açısından önemli bir sektör olduğunun vurgulandığı 53. Hükümet (ANAP Koalisyon) Programı’nda (1996) dünya pazarında üstünlüğe sahip olunan ürünlerin üretimine ağırlık verileceği ve bu ürünlerin ihracatının artırılması için gerekli tedbirler alınacağı ifade edilmektedir. 55. Hükümet (ANAP Koalisyon) Programı’nda (1997) ise Avrupa Birliği’ne uyum çalışmaları kapsamında değerlendirilen tarım konusunda “Avrupa Birliği ile ekonomik entegrasyonun tamamlanması yolunda hizmetlerin ve tarım ürünlerinin serbest dolaşımının sağlanması için gerekli çalışmalar yapılacaktır” denilmektedir.

Tarım politikasının temelini uluslararası piyasalarda rekabete dayandığı belirtilen 59. Hükümet (AK Parti) Programı’nda (2003) ayrıca “tarım, ormancılık ve hayvancılık ürünlerinin dünya piyasalarına arzının teşvik edileceği” kaydedilmektedir. “Tarım ürünlerinde ihracatçı konumunu daha da geliştiren, rekabet gücünü artırmış, dünyada ve bölgesinde tarım alanında söz sahibi bir ülke” olmanın tarım politikasının temelinde yer aldığı belirtilmiştir. 62. Hükümet (AK Parti) Programı’nda (2014) bu amaçla tarımda araştırma ve geliştirme çalışmalarına önem verildiği ifade edilmektedir.

VI.XII. Dış Politikada Turizm

Turizm, dış politikada genel itibariyle ülkenin gelişmesi açısından büyük fırsatlar sunan bir alan olarak ele alınmıştır. İlk defa Menderes tarafından kurulan 23. Hükümet Programı’nda (1957) ekonomik gelişme için “tabii ve tarihî zenginliklerimizi ve millî değerlerimizi içte ve dışta tanıtmanın” artan önemine binaen “basın-yayın ve turizm işlerinin ayrı bir vekâlete tevdi edilmesi” gerektiği ifade edilmektedir.

İnönü Hükümetleri Programlarında ise “turizmin yürütülmesinde, yabancı sermaye ve teknik imkânlarından” (26. Hükümet Programı, 1961) faydalanılacağı ve “Devletin yanı sıra özel teşebbüsün de

bu alana daha çok yönelmesi ve yabancı sermayenin ilgisinin çekilmesi” (28. Hükümet Programı, 1963) amacıyla gayret gösterileceği belirtilmektedir.

Demirel Hükümetleri programlarında, turizm için “idari, teknik ve ekonomik üniteleri ile ahenk içinde işleyen yeni bir kuruluşa” ihtiyaç duyulduğundan bahsedilerek “6086 sayılı Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu ile 265 sayılı Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Teşkilat Kanununun” (30. Hükümet Programı, 1965) yeniden düzenleneceği ve ayrıca “Turistik tanıtıma ve kredi politikasına yeni bir yön” (31. Hükümet Programı, 1969) söylenmektedir. Ecevit Hükümeti Programı’nda (1978) turizmin dış ilişkiler açısından önemine değinilerek “turizm yoluyla döviz gelirlerinin yükselmesi için gerekli düzenlemelerin yapılacağı” ifade edilmektedir.

ANAP Hükümet Programları turizm başlığı açısından incelendiğinde dış turizm gelirleri ile yatak kapasitenin gelişimine dair rakamlara yer verildiği dikkati çekmekte ve ayrıca “turizmin geliştirilmesi için altyapı yatırımlarının hızlandırılması” (45. Hükümet Programı, 1983), “kaliteli ve gelir düzeyi yüksek yabancı turist Türkiye’ye çekilmesi” (46. Hükümet Programı, 1987) ve “Türk turizminin hitap ettiği ulusların pazar yelpazesinin yeni pazar ülkelere doğru genişletilmesi” (47. Hükümet Programı, 1989) gibi hedefler sayılmaktadır.

DYP Koalisyon Hükümetleri Programlarında turizm ile döviz girdisinin artırılması amacıyla “yabancı turizm yatırımlarının özendirileceği” (49. Hükümet Programı, 1991), “çevre boyutunu da dikkate alan uluslararası rekabet gücü yüksek ve verimli bir turizm ekonomisinin geliştirileceği” (50. Hükümet Programı, 1993) ve “40 yeni yat limanı projesinin planlandığı” (52. Hükümet Programı, 1995) ifade edilmektedir.

“Türkiye’nin yurtdışında tanıtılması için, etkin ve kapsamlı kampanyalar” (53. Hükümet Programı, 1996) yürütüleceğinin belirtildiği ANAP Koalisyon Hükümetleri Programlarına karşılık Erbakan Hükümeti Programında “turizmin gelişmesiyle ortaya çıkan talih oyunları işletmelerinin, özendirici birtakım yaklaşımlarla bazı vatandaşlarımız için cazibe merkezi haline gelmeleri ve sosyal hayatımızda tahribata” (54. Hükümet Programı, 1996) yol açmasının engelleneceği belirtilmektedir.

AK Parti Hükümetlerinin programlarında ise turizm öne çıkan bir başlıktır. 59. Hükümet Programı’nda (2003) “bir turizm ülkesi olarak ‘Türkiye’ markasının oluşturulmasına dönük tanıtma projelerine önem verileceği”, 61. Hükümet Programı’nda (2011) “Türkiye’nin termal turizm ve sağlık turizmi konusunda önemli bir merkez haline gelmesi” amacıyla çaba sarf edileceği, 62. Hükümet Programı’nda (2014) ülkemizde “kültür turizmi, kongre turizmi, sağlık turizmi, inanç turizmi, spor turizmi gibi alternatif turizm türlerini geliştirmek” için çalışacağı ifade edilmektedir. Turizmin gelişiminin çevre politikaları ile destekleneceğinin belirtildiği 64. Hükümet Programı’nda (2015) “Sağlık Turizminin Geliştirilmesi Öncelikli Dönüşüm Programı’mızla Türkiye’nin dünyada yükselen pazar konumunda olduğu medikal turizm, termal sağlık turizmi ve ileri yaş-engelli turizmi alanlarındaki hizmet kalitesini yükselterek rekabet gücümüzü artırmayı amaçlıyoruz” denilmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Devlet ve hükümetlerin siyasi gündemleri ve yönetim anlayışları toplumsal, siyasal, ekonomik, etnik, coğrafi, hukuki ve demokratik özellikleri ile altyapılarına göre belirlenmektedir. Günümüz dünya siyasetinde, mevcut uluslararası sistemin dinamik ve çok aktörlü bir yapıya sahip olması, devletlerin dış politikalarını istedikleri gibi belirlemelerini ve yönlendirmelerini zorlaştırmaktadır.

Bu çalışma kapsamında 1950 Genel Seçimleri ile kurulan ilk çok partili hükümetten Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçene kadarki hükümet programlarında dış politika ile ilgili

verilen mesajlar, halkla ilişkilerde kamuyu bilgilendirme aracı olduğu kabulüyle incelemeye tabi tutulmuştur. Hükümetler açısından kamuyu bilgilendirme, gerçekleştirilen ve gerçekleştirilecek olan eylem ve işlemlerle ilgili bilgilerin kamuoyu ile paylaşılması olarak algılanmaktadır. Bu sayede bir yandan görev başındaki hükümetlerin gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerle ilgili, kamuoyunun bilgi sahibi olması ve yönetimin faaliyetlerine karşı rıza gösterme olasılığı artarken; diğer yandan hükümetin faaliyetlerinin meşruiyetine katkı sağlanmış olmaktadır. Buradan hareketle, görev başındaki hükümetlerin yürütülen faaliyetlerle ilgili bilgileri kamuoyuyla paylaşmasının hükümetin halkla ilişkilerine katkı sağladığı varsayılmaktadır.

Çalışma kapsamında toplam 31 hükümetin programlarında dış politika ile ilgili verilen mesajlar; dünya ile ilişkiler, komşular ile ilişkiler, askeri ve güvenlik, eğitim ve kültür, ekonomi ve ticaret, enerji, hukuk, sağlık ve çevre, sanayi ve teknoloji, sosyal politika, tarım ve turizm alt başlıklarına ayrılmıştır. Bu alt başlıklar, hükümet programlarının ön okuması sonrasında, hükümetlerin dış politika ile ilgili üzerinde durduğu temel konular arasında en yüksek frekansa sahip olanlar ile kamuoyunun gündemini oluşturan en yüksek frekanstaki konular ile çaprazlanarak belirlenmiştir.

Çalışmada ele alınarak incelenen hükümet programlarında belirlenen alt başlıklar, hükümetlerin dış politika ile ilgili kamuoyu ile bilgi paylaşımlarının bir panoramasını ortaya koyma amacına yöneliktir. Bu amaçla tasarlanan çalışma kapsamında ele alınan alt başlıklarla ilgili hükümet programlarındaki mesajlar, konunun dış politika ilgili verilen mesajının olumlu, olumsuz ya da nötr olması kriterine göre sınıflandırılmıştır. Buna göre, dış politikada dünya ile ilişkilere yönelik verilen mesajların en yüksek (419 ifade) frekansta olduğu, dış politikada tarım ile ilgili verilen mesajların ise en düşük (25 ifade) ağırlıkta olduğu sonucuna varılmıştır.

Dış politika, ülke içi ve dünya gündemi ile doğrudan bağlantılı bir konu olduğu için hükümet programlarındaki ifadeleri sayısal olarak karşılaştırmak çok sağlıklı bir değerlendirme yapmaya imkân vermese de başlıkların ve dönemlerin kendi içindeki oransal dağılımları, alt başlıklara dair mesajların söylemi ile ilgili fikir verebilir. Başlıkların kendi içinde olumlu ve olumsuz ifade oranlarına bakıldığında en fazla olumlu ifade içeren alt başlıklar sosyal politika (%78,9), sağlık ve çevre (%75,8) ile tarım (%72,1) olarak sıralanmaktadır. Oransal olarak en fazla olumsuz ifade içeren alt başlıklar ise komşular ile ilişkiler (%11,2), dünya ile ilişkiler (%9,3) ile ekonomi ve ticaret (%9,1) şeklindedir. Olumlu ve olumsuz ifadelerin dönemsel dağılımı ise olumlu ifadeler yönünden en yüksek oranın Erbakan Hükümeti (%82,6) döneminde olduğunu ve bunu ANAP Koalisyon Hükümetlerinin (%78) takip ettiğini göstermektedir. Olumsuz ifadeler yönünden en yüksek oranların ise Ecevit Hükümeti (%16,1) ile Demirel Hükümetleri (%12,6) programlarında olduğu görülmektedir. Bunda ülkeler arasındaki politik ve ekonomik gündemin değişiklik göstermesinin etkili olduğu söylenebilir. Dünya konjonktürüne ve ülke içi atmosfere bağlı olarak değişen ülkeler arası ilişkiler ve dış politik gündem hükümet programlarına da yansımaktadır. Dünya ile ilişkiler bağlamında, hükümetlerin ajandasının en üst sıralarında yer alan konulardan biri AB ile ilişkiler olmuştur. Türkiye'nin 1959'da Avrupa Ekonomik Topluluğu'na adaylık başvurusuyla başlayan ve yaklaşık 60 yıllık bir geçmişi olan Türkiye-AB ilişkileri iniş-çıkışlıdır. Öyle ki Türkiye, müzakerelere ancak 2005 yılında başlayabilmiştir. Türkiye ile AB arasındaki müzakere süreci sorunlar, gerilimler ve gerilemeler ile doludur ve bunda bölgesel krizler kadar Türkiye'nin AB'ye bağımlılığının azalmasının da payı vardır. AB ile ilişkiler dış politik gündemin daima sıcak bir başlığı olarak kalmış görünmektedir. Kıbrıs'ın, 1970'lerden günümüze hükümet programlarında hem dünya hem de komşular ile ilişkiler bağlamında öne çıkan bir diğer başlık olduğu dikkati çekmektedir. Konjonktüre bağlı olarak programlarda zikredilen komşu ülkeler değişmekle birlikte Rusya ve Yunanistan karşılıklı ilişkilere dair çokça mesajların verildiği ülkeler olarak öne çıkmaktadır.

Birbirine bağımlı olan askeri ve güvenlik konuları Türkiye'nin çok boyutlu dış politikasının en önemli bileşenlerindedir. Çünkü Türkiye dünyanın belki de en kırılgan ve istikrarsız bölgeleri olan Ortadoğu ve Kafkaslara komşudur. BM'nin kurucu üyelerinden biri olan Türkiye aynı zamanda NATO

başta olmak üzere önemli güvenlik kuruluşlarının da aktif bir üyesi olarak yalnızca bölgesinde değil tüm dünyada barış ve işbirliğini geliştirme amaçlı bir politika izlemektedir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2018). Bu bakımdan askeri alandaki işbirlikleri hükümet programlarında geniş yer bulan bir başlık olmuştur.

Hükümet programlarında dış politika alanındaki ekonomik faaliyetlerin temel konuları, küresel ekonomik sistem ile bütünleşme, uluslararası finans kuruluşları ve Avrupa Birliği ile ilişkiler çerçevesinde yabancı sermaye yatırımlarının artırılarak devam etmesi, ihracatın artırılması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda ihracatın artırılması için yatırım yapılması gerekliliğine işaret edilen iki öncelikli alan sanayi ve turizmdir. Sanayinin ihracata yönlendirilmesi ve ürün çeşitliliğinin sağlanmasına yönelik mesajlar da dikkati çekmektedir. Hükümet programlarında turizm, dış ticaret açığının kapanmasına yardımcı bir sektör olarak değerlendirilmekte ve turizm sektörünün büyütülmesine yönelik faaliyetlere dair mesajlar verilmektedir.

KAYNAKÇA

62. Hükümet Programı. (2014). Erişim adresi: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic_yazici?P4=22237&P5=H&page1=1&page2=20.
64. Hükümet Programı. (2015). Erişim adresi: https://www.aa.com.tr/uploads/TempUserFiles/64.hukumet_programi.pdf.
65. Hükümet Programı. (2016). Erişim adresi: <https://webdosya.csb.gov.tr/db/strateji/icerikler/65-hukumet-programi-20180125142728.pdf>.
- Anık, C. (2016). Siyasal ikna. İstanbul: Derin Yayınları.
- Arslan, E., Gürses, F., & Baykal, Ö. N. (2015, Mayıs). Cumhuriyetten günümüze hükümet programlarında yerleşme vurgusu. 9. Kamu Yönetimi Sempozyumu, İnönü Üniversitesi, Malatya. Erişim adresi: <https://www.researchgate.net/publication/313704471>.
- Avcı, K. (2015). Siyasal seçim kampanyalarında halkla ilişkiler: kampanyalar, yöntemler ve araçlar üzerine bir inceleme. Konya: L-T: Literatürk Academia Yayınları.
- Aziz, A. (2014). Siyasal iletişim. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Berelson, B. (1952). Content analysis in communication research. New York: Free Press.
- Bernays, E. L. (1923). Crystallizing public opinion. New York: Boni and Liverlight P.C.
- Bozkurt, İ. (2007). Bütünleşik pazarlama iletişimi. İstanbul: MediaCat Yayınları.
- Culbertson, H. M. (2009). International public relations: a comparative analysis. Hugh M. Culbertson ve Ni Chen. (Eds.) 2nd Edition, New York: Routledge.
- Curtin A.P. & Gaither, T.K. (2007). International public relations: negotiating culture, identity and power. California: Sage Publications.
- Cutlip, S.M., Center, A.H., & Broom, G.M. (2006). Effective public relations. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Eroğul, C. (2012). Çağdaş devlet düzenleri. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Fiske, J. (1996). İletişim çalışmalarına giriş. (S. İrvan, Çev.). Ankara: Ark Yayınları.
- Gerstlé, J. (1992). La communication politique. Poche – 1, Paris: PUF: Presses Universitaires de France.
- Gözüm, H. (2018). Uluslararası halkla ilişkiler ve kamu diplomasisi: soğuk savaş döneminde Türkiye - Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri örneği. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Grunig, J.E., & Hunt, T. (1984). Managing public relations. New York London: Holt, Rinehart and Winston.
- Hasdemir, T. A. (2007). Kamusal iletişimde bilgi edinme hakkı. Ankara: Dipnot Yayınları.
- İnal, A. (1999). Medya, dil ve iktidar sorunu: iletişim çalışmalarında medya ve siyaset ilişkisini nasıl tartışmalıyız?. İletişim, 99(3), 13–36.

- Kamanlıoğlu, E.B., & Göztaş, A. (2010). Politik gündem odağında halkla ilişkiler ve gündem yönetimi. Ankara: Nobel Yayınları.
- Karkın, N., & Öztepe, M. C. (2017). Değerler üzerinden Türk kamu yönetiminde değişim algısı: 2002-2015 dönemi hükümet programları. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 113-142.
- Kazancı, M. (2007). Kamuda ve özel kesimde halkla ilişkiler. 7. Basım, Ankara: Turhan Kitabevi.
- L'Etang, J. (2002). Diplomasi olarak halkla ilişkiler. Jacquie L'etang & Magda Pieczka (Ed.). Halkla ilişkilerde eleştirel yaklaşımlar içinde (s. 28-43), (Çev. S. Yıldırım Becerikli), Ankara: Vadi Yayınları.
- Lamba, M. (2014). Yeni kamu yönetimi perspektifinden Türkiye'de kamu yönetimi reformları: genel gerekçeler üzerinden bir inceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(3), 135-152.
- Martinelli, D. K. (2011). Political public relations (principles and applications): remembering its roots and classics. 1st Edition, New York: Taylor and Francis Group, Routledge.
- Naurin, E. (2011). Election promises, party behaviour and voter perceptions. London in the UK: Published by Palgrave Macmillan.
- Neziroğlu, İ., & Yılmaz, T. (2003). Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 1 (2003). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları.
- Neziroğlu, İ., & Yılmaz, T. (2003). Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 2 (2003). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları.
- Neziroğlu, İ., & Yılmaz, T. (2003). Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 3 (2003). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları.
- Neziroğlu, İ., & Yılmaz, T. (2003). Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 4 (2003). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları.
- Neziroğlu, İ., & Yılmaz, T. (2003). Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 5 (2003). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları.
- Neziroğlu, İ., & Yılmaz, T. (2003). Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 6 (2003). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları.
- Neziroğlu, İ., & Yılmaz, T. (2003). Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 7 (2003). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları.
- Neziroğlu, İ., & Yılmaz, T. (2003). Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 8 (2003). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları.
- Neziroğlu, İ., & Yılmaz, T. (2003). Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 9 (2003). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları.
- Neziroğlu, İ., & Yılmaz, T. (2003). Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 10 (2003). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları.
- Oktay, M. (2002). Politikada halkla ilişkiler. İstanbul: Derin Yayınları.
- Oskay, Ü. (1993) XIX. yüzyıldan günümüze kitle iletişiminin kültürel işlevleri, İstanbul: Der Yayınları.
- Sancar, G. A. (2012). Kamu diplomasisi ve uluslararası halkla ilişkiler. İstanbul: Beta Yayınları.
- Signitzer, B. H., & Coombs, T. (1992). Public relations and public diplomacy: conceptual convergences. *Public Relations Review*, 18(2), 137-147.
- Solak, S. G., & Sürmeli, İ. (2014). Hükümet programları ve kalkınma planları ekseninde çevre politikası analizi. *Yasama Dergisi, Kamu Politikaları Analizi Özel Sayısı*, 30, 22-43.
- Strömback, J., & Kioussis, S. (2011). Political public relations defining and mapping an emerging field. In J. Strömback & S. Kioussis (Eds.), *Political public relations: principles and applications* (pp. 1-31). New York: Routledge.
- Süllü, Z. (2010). Siyasal halkla ilişkiler sürecinde hesabı verilebilirlik. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 6(3), 216-228.
- Tench, R. & Yeomans, L. (2006). *Exploring public relations*. England: FT Press Prentice Hall.
- Tokgöz, O. (2014). Siyasal iletişimi anlamak. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Topuz, H. (1991). Siyasal reklamcılık. İstanbul: Cem Yayınevi.

Ertürk, K. Ö., Şeşen, E., & Doğan, Ş. (2022). Siyasal halkla ilişkiler faaliyetlerinde dış politika: 1950-2018 yılları arasındaki hükümet programları. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 60-86.

- Tural, E. (2004). II. Meşrutiyet döneminde siyasal partilerin taşra politikaları. *Amme İdari Dergisi*, 37 (4), 57–82.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2018). I. Türkiye'nin uluslararası güvenlik perspektifi ve politikaları, dış politika - Temel dış politika konuları - Türkiye'nin güvenliği. Ankara. Erişim adresi: http://www.mfa.gov.tr/i_-turkiye_nin-uluslararası-guvenlik-perspektifi.tr.mfa.
- Wakefield, R. I. (2008). Theory of international public relations, the Internet, and activism: a personal. *Journal of Public Relations Research*, 20, 138–157.

Etik Beyanı : Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde ÖHÜİBF Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazar(lar)ına aittir.

Yazar Katkıları : Şeyhmus DOĞAN ve K. Özkan ERTÜRK literatür taraması yaparak teorik çerçeveyi oluşturmuştur. Elif ŞEŞEN analizleri yapmıştır. Yazarlar, çalışmanın yazımına eşit katkı koymuştur.

Çıkar Beyanı : Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Teşekkür (Varsa) : Yayın sürecine katkı sağlayan editör ve hakemlere teşekkür eder.

Ethics Statement : The authors declare that they strictly followed ethical rules in all processes of the study. In case of a contrary situation, ÖHÜİBF Journal has no responsibility and all responsibility belongs to the authors of the study.

Author Contributions : Şeyhmus DOĞAN and K. Özkan ERTÜRK reviewed the relevant literature and constructed theoretical framework. Elif ŞEŞEN conducted the analyses. All of the authors equally contributed to the writing of the study.

Conflict of Interest : The authors have no competing interests in the study.

Acknowledgement : The authors would like to thank the editör and anonymous reviewers for their contribution to the study.
